

SOVON Nieuws

13e jaargang nummer 3
september 2000

In dit nummer o.a.:

- *Na de Atlas-storm*
- *Topper Ruud Ulek*
- *BMP 1999*
- *Inventarisatieperikelen:
Oeverloper*
- *Scholeksters & Eiders in de
knel*
- *Grutto alarm*
- *Zoogdieren in 1999*

Zeearend (Gerrit Krottje)

Zelfkennis!?

Het eerste broedseizoen in de nieuwe eeuw zit er op. Zwarte Ooievaar, Zeearend en Kraanvogel hebben hun broedareaal weer wat verder naar het westen opgeschoven. Er is niet veel durf voor nodig om de verwachting uit te spreken dat deze soorten ons land in de loop van de 21e eeuw zullen (her?)koloniseren. Velen verwachten dat de Kraanvogel het spits zal afbijten. Te hopen valt dat de Zeearend dan snel zal volgen; dit zal ons verlossen van het gekissebis tussen natuurbeschermers onderling over de - al dan niet gewenste - kunstmatige (her)introductie van de 'vliegende deur' in Nederland.

Gelukkig verkeren we bij SOVON in de wetenschap dat onze waarnemers te nuchter zijn om zich in het treurspel te storten dat bijvoorbeeld rond de Zeearend wordt opgevoerd. Dat wil niet zeggen dat we pretenderen onze achterban van haver tot gort te kennen. Natuurlijk, het besef dat natuurbescherming begint met gestandaardiseerde tellingen is een bindende factor. Verder zullen vogeltellingen voor de meeste waarnemers in de eerste plaats gewoon een leuk tijdverdrijf zijn. Dit heeft onze aandacht. Immers, de maatschappij verandert en dus ook de invulling van onze vrije tijd. Het is bijvoorbeeld de vraag of het vanzelfsprekend blijft dat waarnemers in juni rond 04:00 uur uit bed rollen voor hun BMP-ronde, of beginnen met een watervogeltelling als de natte sneeuw rond het huis giert. Voor een vrijwilligersorganisatie als SOVON is het cruciaal om de drijfveren van de achterban goed te blijven kennen; we moeten dus ook onszelf 'monitoren'. Daarom hebben we 600 waarnemers gevraagd om een enquête met zo'n 65 uiteenlopende vragen over BMP en/of Ganzen-en zwanentellingen in te vullen. Een maand later bleken al 300 formulieren te zijn ingevuld en teruggestuurd.

Dit najaar gaan we de resultaten samen met twee studenten van de Katholieke Universiteit Nijmegen analyseren. Aan de bevindingen van deze enquête zal uiteraard veel aandacht in SOVON-Nieuws worden besteed!

SOVON-Nieuws

verschijnt viermaal per jaar en is een uitgave van SOVON *Vogelonderzoek Nederland*.

Redactie en lay-out: John van Betteray, Fred Hustings, Kees Koffijberg & Pim de Nobel.

Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg. SOVON-Nieuws wordt gedrukt op chloorvrij papier.

Adres SOVON

Rijksstraatweg 178
6573 DG Beek-Ubbergen
Telefoon: 024-6848111
fax: 024-6848188
E-mail: Info@SOVON.NL
SOVON-homepage: WWW.SOVON.NL
Giro: 2905988; Rabo: 10.51.17.056;
Broedvogelatlasrekening: 10.51.05.953.

Bestuur SOVON

Gert van Bergeijk, Edwin Kok, Peter Milders, Ekko Smith, Rob van Westrienen

Bureau SOVON• *Directeur*

Frank Saris

• *Communicatie & Interne zaken*

John van Betteray, Harvey van Diek, Ger Evers, Bianca Kamps, Carolyn Vermanen, Jeroen van Zuylen

• *Broedvogels*

Jaap Baas, Symen Deuzeman, Arend van Dijk, Lieuwe Dijkse, Anita Dulos, Peter Eekelder, Fred Hustings, Michel Klemann, Ben Koks, Willem van Manen, Henk Sierdsema, Jan-Willem Vergeer, Rob Vogel, Michiel van der Weide, Henk Wessels, Dirk Zoetebier

• *Water- en wintervogels*

Arjan Boele, Kees Koffijberg, Marc van Roomen, Berend Voslamber, Erik van Winden

• *Onderzoek*

Ruud Foppen, Willy Bas Loos, Frank Majoor, Pim de Nobel, Wolf Teunissen, Chris van Turnhout, Frank Willems

• *Boekhouding*

Michel Hengst

• *Systeembeheer*

Hans Quaden, Ronald Visser

Voor informatie over• *BMP, LSB*

Arend van Dijk

• *Broedvogelatlas*

Jan-Willem Vergeer

• *Midwintertelling*

Marc van Roomen

• *Ganzen- en zwanentellingen*

Kees Koffijberg

• *Watervogeltellingen Zoete Rijkswateren*

Berend Voslamber

• *Waddengebied*

Ben Koks

• *PTT*

Arjan Boele

• *BSP Niet-broedvogels*

Fred Hustings

• *Nestkaarten en Constant Effort Sites*

Frank Majoor

• *Lidmaatschap*

Jeroen van Zuylen

ISSN1383-0635

Heeft u al een lintje?

Er wordt mij wel eens gevraagd waarom wij vogelaars temidden van al die doemverhalen toch een zo optimistisch volkje blijven. We tellen het hele land, het ganse jaar rond. Soms, bij dwaalgasten gaat een aantal geheel uit hun bol. Tot vermaak van 'normale' mensen. Maar wat drijft nu al die andere, duizenden vogelaars om ieder jaar weer die Merels te tellen, of al die Kolganzen, afgezien van het plezier *an sich*? Wij van SOVON zeggen dan natuurlijk: daar kun je mee laten zien hoe de vogels en dus ons milieu ervoor staat. En dat is ook zo. Maar als ik thuishom en mijn boekenkast bekijk, zie ik wel 10 strekkende meter boeken staan waarin die boodschap in vele talen en voor vele doelen al eerder is vervat. De volgende dag loop ik dan weer naar mijn werk en zie de hoeveelheid bramen in de bosrand weer toegenomen, in vergelijking met vorig jaar. Op plekken waar 25 jaar geleden nog planten als dalkruid, bosanemoon e.d. stonden, wordt de (verzuurde) bodem nu bedekt met (op dit moment) heerlijke bramen. Nou en?

Leg dat maar eens uit aan collega-ondernemers uit je dorp: die proeven heerlijke bramen en kunnen zich helemaal niets voorstellen bij het bijzondere van een veld dalkruid. En dit is nu precies wat we gaan proberen te laten zien in onze nieuwe broedvogelatlas. Niet die hele kleine, sluipende veranderingen van jaar op jaar, nee, in één klap de vergelijking met een kwart eeuw geleden. En dat worden bij veel soorten behoorlijk schokkende plaatjes en bij andere soorten opmerkelijke verschuivingen, ook ten positieve. Extra is dan dat we tussen deze twee tijdsbeelden de geschiedenis kunnen laten lopen, dankzij al die jaarlijkse tellingen. Dat is in ieder geval een mogelijke verklaring voor onze gedrevenheid bij te dragen aan zo'n standaardwerk. Maar stel dat er nu uitkomt, dat het met bijna alle Rode Lijstsoorten nog steeds niet goed gaat? Mijn meters boeken zijn dan nog steeds niet voldoende om onze overheid tot een fundamenteel ander natuur- en milieubeleid te bewegen. Er moet dan blijkbaar nog wat anders gebeuren.

Een paar weken is 'onze' Tweede Kamer alweer terug van zomerreces en de milieu-vijandige besluiten (naast de miljarden Zalm-meevallers) vliegen ons alweer om de oren: de kokkels uit de Waddenzee mogen ondanks protesten van Vogelbescherming gewoon weer opgevist worden (ten behoeve van blikvoer voor zuidelijker volken). Daarnaast dreigt de landbouw in de gelegenheid te worden gesteld toch door te blijven gaan met al 9 jaar geleden verboden bestrijdingsmiddelen. We hebben dus zeker ook een meedenkende politiek nodig. En die is afhankelijk van een gedreven en gemotiveerd ministerie van Landbouw, *Natuurbeheer* en Visserij. In het verleden hebben we als SOVON nog wel eens op gespannen voet gestaan met dit ministerie, in de tijd dat er voor onze basisprojecten amper wat geregeld was. Die tijd hebben we grotendeels achter ons, gelukkig maar (en terecht!). Daar hebben echter bepaalde medewerkers van LNV meer dan gewoon hun best voor gedaan. Zo iemand is Gerard Boere. Mede door zijn ondersteuning en betrokkenheid hebben we bereikt waar we nu zijn. Daarom was het ons ook een genoegen om dit keer een ondersteuning van onze kant te leveren voor een op 27 september aan hem verleende koninklijke onderscheiding. *Gerard, van harte!*

In oude nummers van SOVON-Nieuws kunt u terugvinden hoeveel jaren Gerard Boere actief is geweest in het bestuur van SOVON. U zult dan zien dat het al eens eerder is voorgekomen dat een (ex-)bestuurslid koninklijk werd onderscheiden. Binnenkort zal het bestuur van SOVON weer op zoek gaan naar nieuwe bestuursleden.....

Frank Saris

Agenda**september**

- (16) watervogeltelling Zoete Rijkswateren, internationale Grauwe Ganzen telling

oktober

- (1) inleveren van broedvogelgegevens
(14) watervogeltelling Zoete Rijkswateren, ganzen- en zwanentelling

november

- (11) watervogeltelling Zoete Rijkswateren, ganzen- en zwanentelling
(12) integrale telling Waddengebied
(25) Landelijke Dag in de Vereniging te Nijmegen

december

- (16) watervogeltelling Zoete Rijkswateren, ganzen- en zwanentelling
(15 dec-1 jan) PTT-telling

Vereniging

Nieuwe hoofden

Zoals u in het maart nummer heeft kunnen lezen, heeft het hoofd van de afdeling Communicatie en Interne Zaken, Marianne van Waterschoot een functie elders aangenomen. Inmiddels hebben wij in de persoon van Carolyn Vermanen een opvolgster gevonden. Carolyn Vermanen heeft Milieuhygiëne (met veel Voorlichtingskunde) gestudeerd in Wageningen, en voor de Vlinderstichting en Landschapsbeheer Zuid-Holland gewerkt. De bedoeling is dat zij de communicatie/PR/sponsoring-kant van SOVON verder gaat uitbouwen.

Na tien jaar gaat SOVON ook afscheid nemen van z'n hoofd Onderzoek. Ward Hagemeijer verruult z'n gezapige(?) leventje bij SOVON voor een hectische baan bij Wetlands International en is nu bezig zijn taken over te dragen aan zijn opvolger: Ruud Foppen. Ruud is bij SOVON al lang geen onbekende meer. Werkzaam bij Alterra was hij de afgelopen jaren de voorzitter van de Wetenschappelijke Begeleidingscommissie van SOVON.

Wel nieuw, maar geen hoofd, is Willy Bas Loos die als Gis-medewerker bij SOVON aan de slag is gegaan.

Landelijke Dag

Zoals ieder jaar, hebben we voor u samen met de NOU en Vogelbescherming Nederland ook dit jaar een Landelijke Dag georganiseerd en wel op zaterdag 25 november. De dag vindt plaats in Nijmegen. Dit keer niet in de Stadsschouwburg, maar in de Vereeniging. De Vereeniging ligt aan hetzelfde (Keizer Karel-)plein, ongeveer recht tegenover de Stadsschouwburg, en is dus prima bereikbaar vanaf het station.

Net als vijf jaar geleden in de Flint, is er dit jaar een parallel-programma waarin de andere leden van de Vereniging Onderzoek Flora en Fauna (o.a. Floron en de Vlinderstichting) zich presenteren, zodat u zich over ontwikkelingen bij andere soortgroepen kunt laten bijpraten. Op de ruime informatie-markt zullen deze organisaties ook met een stand aanwezig zijn.

De (waarschijnlijke) sprekers zullen zijn: Jan-Willem Vergeer *stand van zaken BroedvogelAtlas*, Vogelbescherming *Vogelrichtlijn*, Ben Koks

nieuwe integrale Wadvogeltelling, Ruud Noordhuis van het RIZA *Randmeren, effecten van natuurherstel*, Bruno Ens *Global Warming en Vogels*, Mennobart van Eerden *Petsjora-delta*, Twan Teunissen *Gelderse Poort, natuurontwikkeling en Bruno Bruderer (Vogelwarte Sempach) trekvogels*.

Op de informatie-markt is nog beperkt plaats voor VWG's. Die het eerst meldt, het eerst maalt.

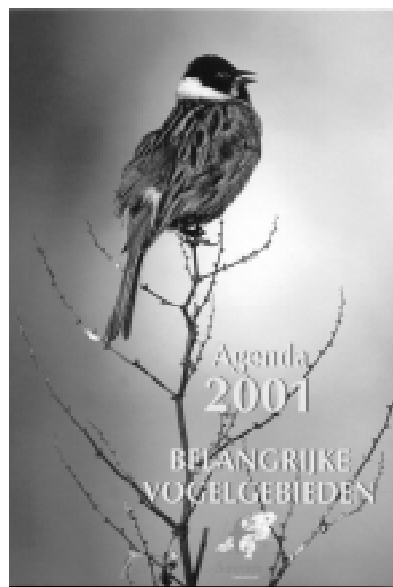
Voor kinderen onder de twaalf bestaat de mogelijkheid 's ochtends (van 10.00-13.00u) met de bus op ganzenexcursie te gaan in de Ooypolder. De kosten hiervoor bedragen f10,-. Daar het aantal plaatsen beperkt is vragen wij u uw kinderen vooraf bij SOVON aan te melden (024-6848111).

Agenda's

In navolging van afgelopen jaar is er ook dit jaar een kleurrijke agenda uitgebracht, die op de Landelijke Dag te verkrijgen is. Het thema van de agenda is: Belangrijke Vogelgebieden. De prijs bedraagt f32,50 voor leden, van SOVON en VBN en f40,- voor niet leden. U kunt nu al een exemplaar reserveren door een telefoontje richting de administratie van SOVON (024-6848111). Uw agenda is dan af te halen op de Landelijke Dag. Wilt u hem liever thuisgestuurd krijgen, kan dat ook. U betaalt dan f4,50 extra aan portokosten. Na betaling krijgt u dan de agenda toegezonden.

Vogelfestival

Volgend jaar wordt van 24 tot 26 augustus 2001 een groot Vogelfestival georganiseerd in Natuurpark Lelystad. Het Vogelfestival wordt dan gezamenlijk georganiseerd door de Stichting Natuurschool, SOVON Vogelonderzoek Nederland en Vogelbescherming Nederland. De opbrengst van het festival gaat naar een beschermingsproject van BirdLife International dat dit najaar wordt bekend gemaakt. Meer informatie vindt u op www.vogelfestival.nl.

Recente inventarisatierapporten

Zolang de voorraad strekt zijn de volgende **inventarisatierapporten** te verkrijgen door f18,50 (incl. verz.) over te maken t.n.v. SOVON, Beek-Ubbergen, o.v.v. **INV** en het gewenste rapportnummer.

- Veenstra B. 2000. De broedvogels van Kampina in 1999. SOVON-inventarisatierapport 2000/02.
- Deuzeman S. & van Kleunen A. 2000. Broedvogels van de Komgronden van de Tielerwaard en de Bommelerwaard in 1999. SOVON-inventarisatierapport 2000/08.

Het volgende **monitoringrapport** kost f25,- (incl. verz.), maar is gratis voor medewerkers aan het project. Voor anderen te bestellen door f25,- over te maken o.v.v. **MON** 2000/02.

- Voslamber B., van Winden E.A.J. & van Roomen M.W.J. 2000. Midwintertelling van Watervogels in Nederland, januari 1999. SOVON-monitoringrapport 2000/02.

Uit de regio

Mocht u het DC-schap ambiëren dan hebben we op dit moment alleen D17, Limburg-Noord nog in de aanbieding: een district met enkele saaie stukken, maar ook met vele verrassende natuurgebieden. Bovendien wordt er hard gewerkt aan nieuwe natuur en verwacht mag worden dat spannende ontwikkelingen de komende jaren over elkaar heen zullen buitelen. Dus maak het mee, wordt DC.

Na 1½ jaar is het gat in Brabant-West (D15) gedicht en wel door Wiel Poelmans, Schout Bakstraat 9, 5037 MJ Tilburg, tel. 013-4688568. We zijn blij dat Wiel deze taak op zich neemt, wensen hem veel succes en mooie vogelmomenten en hopen dat hij het net zo lang vol gaat houden als zijn voorganger.

In Flevoland is Dirk Meijers gestopt als coördinator van de ganzen- en zwanentellingen; Rob van Swieten neemt, naast het coördineren van de midwintertelling, deze taak erbij. Dirk: bedankt voor het gesmeerd lopende netwerk dat momenteel in Flevoland bestaat.

Voor Gelderland is Jan Schoppers bereid gevonden als regiocoördinator op te treden. Zijn post gaat via SOVON.

BSP-nb contactpersonen raken we niet zo makkelijk kwijt, maar Bernd de Bruijn gaat zijn vriendin achterna naar Kenia en vindt de afstand tot de Veluwe dan toch iets te groot worden. De formulieren blijft u gewoon naar SOVON sturen, waar ze verder verwerkt worden. Voelt u ervoor om zelf contactpersoon te worden neem dan contact op met Fred Hustings op het SOVON-kantoor.

Districtsnieuws

Zomertijd, komkommertijd. Dat geldt zeker als we het aantal nieuwsbrieven als maatstaf nemen: welgeteld één was er te laat om in de vorige SOVON-Nieuws opgenomen te worden.

• District 15, Brabant-West

Net voor het aantreden van de nieuwe DC is er in mei een nieuwsbrief uitgebracht door het Samenwerkingsverband West-brabantse Vogelwerkgroepen, kortweg SWEV. SOVON en VBN zijn hierin ook vertegenwoordigd.

In de nieuwsbrief aandacht voor het BSP-nb over de periode 1989-99. In de computer zijn 6168 vogelwaarnemingen opgenomen; pieken zoals te verwachten

Oproep aan de bibliofiele vogelaar

SOVON heeft sinds jaar en dag een bibliotheek. Naast een redelijk aantal (inter)nationale boeken en tijdschriften is met name de regionale vogelliteratuur zeer goed vertegenwoordigd. Deze specialisatie blijkt zeer waardevol en zal ook in de toekomst worden onderhouden door zoveel mogelijk regionale vogeltijdschriften en streekavifauna's in de bieboep te nemen.

Een belangrijk deel van de collectie is door ruilabbonnementen (tijdschriften), recensie-exemplaren (rapporten, boeken) en schenkingen in ons bezit gekomen. Bij deze een oproep om hier toch vooral mee door te gaan. Indien je twijfelt of het tijdschrift en de rapporten van jouw vogelwerkgroep naar SOVON gaan, hopen we dat je contact met ons (Jeroen van Zuylen) opneemt. Aanvullingen zijn altijd welkom, ook van ouder materiaal, en een ruilabbonnement met SOVON-Nieuws is snel geregeld. Verder ontbreekt er zo her en der, om wat voor reden dan ook, nog wel eens een nummer in onze tijdschriftseries. Hieronder hebben we aangegeven om welke nummers het onder andere gaat. Mocht je in het bezit zijn van één van deze tijdschriften en denken: "Wat moet ik er eigenlijk nog mee?" Dan houden we ons van harte aanbevolen. De goedkoopst mogelijke manier om het een en ander bij SOVON te krijgen, is om het op de komende Landelijke Dag aan ons te geven of het, zonder postzegel!, naar antwoordnummer 2505, 6573 ZX Beek-Ubbergen te sturen. Bij voorbaat dank.

Drentse Vogels: 8, 10 & 11;

De Graspieper: 1988 (8: 1-4), 1989 (9: 3 en 4), 1990 (10: 1), 1993 (13: 1), 1994 (14 2);

De Grauwe Gors: 1993 (21: 2), 1994 (22: 1);

De Kleine Alk: 1997 (15: 2 en 3), 2000 (18: 1);

Op het Vinkentouw: 11t/m 26 en 30;

De Mourik: 1989 (15: 3);

Sula: 1989 (3: 4), 1991 (5: 3);

De Takkeling: 1998 (6: 1).

In één van de volgende nummers van SOVON-Nieuws (en op de homepage) zal een complete lijst met de bij ons aanwezige tijdschriften worden gepubliceerd. Een dergelijk overzicht is trouwens al te vinden in het rapport *Lijst van vogeltijdschriften aanwezig in de belangrijke Nederlandse vogelkundige bibliotheken*, samengesteld door Kees Roselaar en uitgegeven door de Nederlandse Ornithologische Unie (te bestellen voor f7,50, NOU-leden f5,50, excl. porto, bij de NOU-secretaris Theo Boudewijn, Akelei 42, 4102 JM Culemborg). Voor een groot scala aan tijdschriften, van internationaal tot regionaal, is aangegeven in welke bibliotheek in Nederland deze periodieken aanwezig zijn. Tenslotte willen we de bibliofielen onder jullie (opnieuw) opmerkzaam maken op het onvolprezen (monniken)werk van Gerrit Speek die ruim 40.000 artikelen, korte bijdragen, mededelingen, etc etc van alle afleveringen van tijdschriften zoals Ardea, Dutch Birding, Limosa, SOVON-Nieuws, Sula, Op het Vinkentouw, Vogeljaar, Vogels en vele regionale tijdschriften in een database heeft ingevoerd. Het bestand, een dbase-IV-file op floppijf zonder zoekprogramma, is te bestellen door overmaking van f50 (NOU-leden f45,-) op giro 2057 867 t.n.v. G. Speek, Zonege 16-16, 6903 GN Zevenaar.

Voor individuele tellers is het overigens mogelijk de SOVON-bibliotheek te raadplegen. Het is daarvoor echter wel nodig dat je naar ons kantoor komt. Zelf hebben we helaas niet de mogelijkheid om voor iedereen artikelen te gaan kopiëren. Als je komt, staat de koffie klaar en de bibliotheek tot je beschikking.

in april-mei en september-oktober. Het jaar 1990 was met 376 waarnemingen het topjaar. Gezien werden toen o.a. 24 Ooievaars, 11 Zwarte Wouwen, 26 Visarenden en er waren 110 meldingen van de IJsvogel; een aantal dat daarna zelfs niet meer benaderd kon worden. Zwartkopmeeuwen zijn in opkomst en verdrongen met 83 meldingen in 1999 de IJsvogel van plaats één.

Het atlaswerk leeft sterk in dit district. Enkele leuke broedvogelsoorten: Kroon-eend, Cetti's zanger, Slechtvalk, Grote Mantelmeeuw en Rode Patrijs. Opmerkelijke broedvogel: Kalkoen.

Vroege en late broeders, stadsvogels, gedomesticeerde soorten en nachtvogels zijn de probleemcategorieën.

Slechtvalken (Gerrit Krottje)

ATLASPROJECT: GEEN STILTE NA DE STORM ---

■ *Het derde en laatste telseizoen voor de Nieuwe Nederlandse Broedvogelatlas is voorbij. Na jaren gefixeerd geweest te zijn op het geteld krijgen van al die atlasblokken moet de Atlas-staf op het SOVON-kantoor nu omschakelen naar de volgende fase: het binnenhalen van alle gegevens en het werken aan het eindproduct van uw aller telinspanning: de nieuwe broedvogelatlas. In dit atlasverhaal een korte terugblik op het afgelopen seizoen en een schets van wat u en wij nog moeten doen om die atlas te verwezenlijken.*

Continue regenvlagen, stormachtige winden en temperaturen rond het vriespunt. Dat was de laatste nachtmerrie die ons overbleef nadat het gelukt was om alle atlasblokken aan de teller te slijten. Gelukkig bleef ons ook dit angstbeeld bespaard: veruit de meeste van die ruim duizend atlasbladers die dit voorjaar op pad gingen, konden in redelijke tot ronduit goede weersomstandigheden hun kilometerhokken tellen. Meer dan 500 atlasblokken moesten nog geheel of gedeeltelijk onderzocht worden en het ziet ernaar uit, dat het gros van die blokken nu ook daadwerkelijk geteld is. Een groot compliment aan al onze vrijwilligers is hier dus wel op zijn plaats!

Nu jullie met z'n allen de basis voor de atlas gelegd hebben, zijn we bij SOVON natuurlijk zeer gemotiveerd om die vele duizenden uren veldwerk om te zetten in een tastbaar eindproduct. Voor het zover is, moet er echter

nog een hoop gebeuren. Het binnen krijgen van jullie telresultaten staat daarbij met stip op nummer één. Immers: zonder jullie papieren kunnen wij ons bestand en al die spannende kaarten niet vervolledigen, laat staan beginnen aan de analyses en de soortteksten. Inmiddels komt de stroom ingevulde atlasformulieren al aardig op gang. Dank aan al die snelle inleveraars! Mocht u nog niet zover zijn: werk dan vandaag nog die atlasspullen even uit en stuur ze ons (gratis) toe: dan kunnen wij ervoor zorgen dat de atlas straks mooi op tijd in jullie handen ligt. Veel dank vast voor je medewerking!

Om de atlas zo compleet mogelijk te maken zijn alle aanvullingen (dus ook: hogere broedzekerheids-codes en aantalsschattingen) uit de periode 1998-2000 op ons bestand nog steeds meer dan welkom. Eenieder die wil weten of zijn/haar niet

specifieke atlas-telwerk voor ons nieuwe gegevens bevat: vraag een uitdraai aan van de desbetreffende atlasblokken in ons voorlopige bestand en je weet waar je aan toe bent. Overigens: gegevens uit het LSB, BMP en het Nestkaartenproject worden door ons al aan het atlasbestand gekoppeld. Bedenk wel, dat het soms zinnig kan zijn om bij voorbeeld aantalsschattingen voor een heel atlasblok te leveren, ook al heb je al gegevens op een BMP, LSB- of nestkaart-formulier gezet.

Een paar voorlopige kaartbeelden mogen in dit atlas-verhaal natuurlijk niet ontbreken. Dit keer de Kwartel en de Waterral; twee soorten waarvan we al een redelijk, maar verre van compleet beeld hebben. Vanwege hun nachtelijke activiteitspiek is dat ook niet onverwacht. Opmerkelijk is dat het percentage atlasblokken waarin Kwartels gemeld zijn nu veel hoger

Kwartel (Willem van Manen)

Figuur 1. Deze blokken moeten (deels) nog binnen komen! (12-9-2000).

Figuur 2. Aantalsschattingen van de Kwartel.

Figuur 3. Aantalsschattingen van de Waterral.

ligt dan ten tijde van de oude atlas: 25% toen tegen 59% (van de tot nu toe getelde blokken) nu. Waarschijnlijk zal dat laatste percentage met het binnenkomen van nieuw getelde atlasblokken met weinig kwartelhabitat wat naar beneden gaan, maar de kloof tussen oud en nieuw lijkt te groot om nog geheel geslecht te worden. Rest de vraag waar dat verschil aan geweten mag worden: beter telwerk,

betere kwarteljaren tijdens het nieuwe project of een combinatie van beide? Tja, dat is een van de duizenden vragen die we komend jaar uit willen zoeken... Wèl zeker is dat het maken van een aantalsschatting van de Kwartel bemoeilijkt wordt door het feit dat uit 180 van de 522 atlasblokken, waaruit de soort vooralsnog gemeld is, geen schatting beschikbaar is (zie kaart). Wie ons kan voorzien van aanvullen-

de informatie op dit punt (en dan kan het ook gaan om een hogere schatting dan de hier gegevene) wordt van harte uitgenodigd om zulks aan ons kenbaar te maken! Wellicht kunnen we dan straks op de kaart nog meer bolwerken zien dan die in het oosten van Groningen en Drenthe.

Ook op de kaart van de Waterral vallen de liefst 157 blokken waar de soort wel gemeld is, maar een schatting nog ontbreekt, meteen op. Aanvullende aantalsschattingen zijn dus meer dan welkom. Overigens lijkt het beeld van de wel geschatte blokken wat aan de voorzichtige kant te zijn. Tot nu toe zijn uit slechts 17 blokken meer dan 10 territoria gemeld en slechts in eentje (langs de IJssel) komt de schatting boven de 25 territoria uit. Het lijkt ons toe dat veel meer atlasblokken die rijk zijn aan uiterwaarden, moerassen en dergelijke nog flink wat Waterrallen moeten herbergen. Bent u die mening ook toegedaan en beschikt u over gegevens die zulks bewijzen: laat het ons dan a.u.b. weten!

Wat de verspreiding betreft leert een eerste vergelijking met de oude atlas dat de verschillen niet spectaculair zijn. Alleen in Midden-Overijssel en Zuid-Limburg lijkt de soort te zijn verdwenen. We zijn benieuwd of dat ook werkelijk zo is; wellicht kunnen de kenners ter plekke daar uitsluitel over geven?

————— *Jan-Willem Vergeer*

T O P P E R S

Horen wij in het veld 'gaaf' en 'heftig' uit de mond van een vijftiger, dan staan we waarschijnlijk naast Ruud (R.J.J.) Vlek. Politicoloog, sociaal bewogen, ornithografisch lijkenpikker, maar vooral archivaris van zo'n beetje alles op historisch vogel(aars)gebied. Guus van Duin sprak met deze topper. Een Hagenees (45 jaar oud in zijn eerste, 5 jaar in zijn tweede leven) die Amsterdamer werd.

Het was begin jaren zestig. Mijn oudste zus had een vrijer, die bij een krant werkte. Mijn moeder hoorde dat hij een interview had gehad met Joek - tegenwoordig Hugh - Gallagher van de Haagse vogelclub Falco. Ze vond dat ik me verveelde en dat ik maar eens ergens bij moest. Toen heb ik Joek opgebeld. Bij Falco zaten Henrik de Nie (ex-redacteur van Ardea), Frank Jansen (de Haagse zeevogeltrekman), Jacques Ruinaard en Peter van Wely. Die laatste vertrouwden we niet, doordat hij claimde Dwergsterns te hebben gezien, en dat kon volgens ons natuurlijk niet. We maakten nog de allerlaatste tochten naar De Beer, vier keer per jaar, heel heftig was dat, 's winters, bij hevige sneeuwstormen. Dan kwam je compleet kapot thuis.

Bij Falco begon mijn onderzoeksbelangstelling, het was eigenlijk een clubje jonge onderzoekers. Heel vormend was dat. Mijn eerste inspirator was overigens een meester op de lagere school, meneer Saris, die kon zo leuk vertellen over zijn vogeltripjes naar de Veluwe.

Nooit biologie willen doen?

Nee, ik heb altijd studie en hobby gescheiden gehouden. Ik ben politicologie gaan studeren, maar ben in zekere zin ook historicus en socioloog. Als concessie aan mijn vader, die katholiek was en me eigenlijk in Leiden wilde laten studeren, ben ik naar de Vrije Universiteit in Amsterdam gegaan. Dat was een heel slechte actie. De VU was een zootje. Later gingen hele jaargangen studenten over naar de Gemeente Universiteit. Tweede helft jaren zeventig ben ik afgestudeerd en daarna overgegaan naar de anti-apartheidsbeweging. Je had er daar twee van in Amsterdam - lekker sectarisch. Wij van de AABN oriënteerden ons op het ANC, dat was toen in Nederland politiek gezien nog onacceptabel.

Waarom ben je met dat vrijwilligerswerk gestopt?

Eind jaren tachtig liep de apartheid op zijn laatste benen, ik kreeg een promotieplaats en moest de omslag maken naar de sociale zekerheid, terwijl ik nog een tijdje had

rondgelopen met het idee om op Zuid-Afrika te gaan promoveren. Vanaf de tweede helft van de jaren tachtig is het vogelen weer belangrijk geworden. Toen pas ben ik lid geworden van de Vogelwerkgroep Amsterdam. In die stad kende ik niemand op vogelgebied, ik wist niks van de vogels die er zaten. Niet ver van de studentenflats waar ik woonde riepen Kleinst Waterhoentjes, bleek later. Ik was alle leuke kustgebieden kwijt. Maar toen de Diemerzeedijk zo goed werd, eind jaren tachtig, kwam ik daar regelmatig. Destijds een erg gore, stinkende vuilstort.

Je werd archivaris van de Vogelwerkgroep Amsterdam.

Ik meldde me aan op een jaarvergadering. Ik wilde de bibliotheek wel doen, de blaadjes ontvangen. Het archief bleek verspreid over allerlei plekken, tuinhuisjes en zo. Eerst ben ik het gaan centraliseren. Daarna ben ik oude Amsterdamse vogelaars gaan interviewen. Bien van Drooge, Dirk Piet, Henk de Groot, Frieswijk: de oude garde. Ik heb een stuk of 25 mensen bezocht. Later hoorde ik dat Voous bezig was met 'In de ban van vogels'. Ik heb hem de documentatie over de Amsterdammers aangeleverd. We wilden ook een soort avifauna van Amsterdam maken. Eind jaren tachtig stelden we daarvoor een veldwerkcommissie in. Er was zoveel rijk materiaal. Later werd dat het boekje 'Sijjes en drijsijjes' van Martin Melchers,

waar ik vanwege mijn proefschrift uit moest stappen.

Waarom heb je nooit aan inventarisaties meegedaan?

Te druk met mijn studie. Ik was toentertijd ook niet verbonden aan enige organisatie. Ik heb voor SOVON eigenlijk nooit veel dingen gedaan. Daar heb ik een soort schuldgevoel over, want ik vind het een ontzettend goede club. Maar SOVON zat buiten onze horizon, het was en is nog steeds iets van achter Nijmegen. En dat is een belemmering. Voor westerlingen zit SOVON letterlijk en figuurlijk op de grens.

Belemmert je gezondheid je?

Nu niet meer. In 1994 kreeg ik acute suikerziekte. Dat kostte een half jaar. Kantjeboord, *near death*. Mijn broer heeft me na twee dagen gevonden. De dokter zei dat ik eigenlijk overleden had moeten zijn. Je schrikt je dan het kankerlazerus. Het mooie is wel dat de dokter aan mijn familieleden vroeg 'is hij nog dezelfde persoon als voor zijn coma?' De tweede dag na het ontwaken - ik lag aan het raam - zag ik Kauwen en een Torenavalk. Ik sprong min of meer uit het bed, dus dat zat wel goed. Het is alleen wel vreemd dat ik altijd in het ziekenhuis lig als het waanzinnig goed is buiten. Neem 16 september 1994. De beste zeetrekdag aan de Hondsbossche Zeewering ooit: 500 jagers, 30, 40, 50 vaaltjes, Vorkstaartmeeuwen. Ik kreeg vogelvrienden op bezoek die het in geuren en kleuren kwamen vertellen. In de winter van 1979 lag ik ook in het ziekenhuis, de winter van de Grote Trappen in Flevoland.

Wat vind je van de Nederlandse vogeltijdschriften?

Het Vogeljaar rammelt redactioneel, maar nog steeds verschijnen er heel goede over-

De Haagse vogelclub Falco op excursie naar De Beer, 17 juni 1962. Van links naar rechts, op een opspuitterrein op Rozenburg: Joek (Hugh P.) Gallacher, een onbekend persoon, Frank Jansen en Ruud Vlek (foto: Henrik de Nie).

zichten in, bijvoorbeeld van Purperreigers. Die waarnemingenrubriek is van een abominabel niveau. Algemene soorten in het hoogseizoen, gewoon zonde van het papier. En dan nu een internet-rubriek, waarbij redelijk zinloos heen en weer geslingerd wordt over de digitale snelweg. Alles door elkaar. En het blad Vogels is een soort Libelle geworden. Maar het kan nog veel erger dan deze twee. Heel erg zijn Het Blaadje en De groenbewuste Amsterdammer, van het IVN en van de KNNV Amsterdam. Zo'n laag peil, heel erg, schokkend.

De voorhoede wordt op dit moment gevormd door de Grauwe Gors uit Groningen, door Limburgse Vogels, en door de Duinstag van Katwijk. SOVON-Nieuws is ook goed, en De Takkeling. Maar liever één goed en veelzijdig blad over vogels in Nederland dan deze versnippering.

Wie was de eerste Amsterdamse vogelaar? Misschien Jacob Swammerdam, de vader van Jan. Die had paradijsvogels in zijn collectie. Maar echte veldornithologen? Dan begint het met Temminck. Hij was een patriciërszoon, penningmeester van de VOC in de nadagen, een soort erebaantje. Hij liet zich allerlei spul toesturen, allemaal van jagers die zeldzame vogels schoten. Temminck beweert dat hij zelf voor 1820 een Bartrams Ruiters heeft geschoten, die we niet kunnen terugvinden overigens, maar die waarschijnlijk gewoon zonder label ergens in Leiden ligt. Hij heeft wel naar alle waarschijnlijkheid een Sneeuwuil in Amsterdam geschoten in 1806, de eerste voor Nederland.

Temminck is later een echte museumman geworden. Daarna moet je tot midden 19e eeuw wachten op Koller, de preparateur van Artis, en op Steenhuisen. In Nederland waren de echte veldmensen op de vingers van twee handen te tellen. Er waren zeven mensen, en die hadden een gezamenlijk waarnemingenrubriekje.

Politiek en vogelen, hoe verbind je die? Hoewel dat inherent is aan het verschijnsel vogelaar, stoor ik me wel eens aan het individualisme, als het sociale vormen aanneemt. Wat er in de rest van de wereld gebeurt is niet echt interessant. Voorbeeld: we zitten op de Hondsbossche Zeewering anderhalve dag na de klap van Tsjernobyl en iemand maakt de opmerking 'zouden ze al bestraald zijn'. En één van de vaste vogelaars ter plekke weet van niks. Wat er in de rest van de wereld gebeurt interesseert hem dus niet. Er is vaak ook sprake van een a-politieke of zelfs anti-politieke inborst, terwijl natuurbescherming toch van alles met politiek heeft te maken.

Wat is daar precies erg aan?

Het is goed om je dat af te vragen. Tekennend is natuurlijk dat veel vogelaars geen

lid zijn van Vogelbescherming. Heel veel vogelaars hebben ook niets met milieubescherming. Sommigen hebben er zelfs een krachtig *dédain* tegen. Onder Dutch Birders is dat een dominante houding, om tegen Vogelbescherming te zijn. Het is iets waar men op neerkijkt, iets wat men niet nodig vindt. Zelfs *twitchers* die bij die club werken vertonen dat gedrag, of waren niet eens lid van Vogelbescherming terwijl ze er wel werkten. Het zich niet bewust zijn van de samenleving en de politiek rond die natuur, die zeker in dit land doorslaggevend is. Opmerkelijk.

Maar die politieke ongeïnteresseerdheid gaat al terug tot Thijsse. Hij was weliswaar initiatiefnemer van natuurbehoud, maar hij heeft ook de ontginning van allerlei gebieden prima gevonden. Dat zou eens nader uitgewerkt moeten worden.

Dan heb je ook nog die mensen die zichzelf om wat voor reden ook heel erg hoog hebben zitten. Het komt iets minder voor dan vroeger, maar ze zijn er nog wel, bij tijdschriften en in commissies. Van die zelfbenoemde pausjes, die zichzelf in het centrum van een netwerk plaatsende figuren. Sommige mensen nemen zo ongeveer in hun eentje beslissingen, en verantwoorden zich niet langer op democratische wijze, dat is althans mijn indruk. Ik heb ook iets tegen rechtse vogelaars. Die van vroeger en die van nu. Soms uit het zich vooral in ongeïnformeerdeheid over kwaadaardige politieke regimes, waar men dan rustig op vogelvakantie gaat. Het lijkt mij wat tegenstrijdig dat je er enerzijds vogels gaat bekijken, terwijl er ook mensen in gevangenis worden gefolterd.

Maar ik vind de meeste vogelaars tamelijk sympatiek.

En Nederland?

Rond de Tweede Wereldoorlog had je een aantal vogelwaarnemers die rechts-extreme belangstelling hadden en uiteindelijk in de NSB zijn beland. In Amsterdam had je de curieuze situatie dat de vogelwerkgroep kort voor de oorlog geleid werd door twee met de NSB sympatiserende figuren. En het is toch heel beangstigend om te zien dat dat soort rechts-extremisme ook doordringt in natuurbeschermingskringen. En dan die fascistische boeken, zoals de Nederlandse vertaling van Fritz Siedels 'Gevleugelde roofridders'. Ik citeer: 'Dankzij de omvangrijke en doortastende wetgeving der nationaalsocialistische regering op het gebied van dierenbescherming is eindelijk ten minste in Duitsland ervoor gezorgd, dat ook de roofvogels tegen de vervolgingen door de mensen beschermd worden.' En: 'Zij moeten schiften en verdelen wat zwak is in de natuur. Daartoe zijn zij in de eerste plaats aanwezig.'

Ongehoorlijk. Een NSB-uitgave. Het

was 1943, de schoorstenen rookten.

En stonden er vogelaars op de ledenlijst van de NSB?

Voor een deel moet dat nog gecheckt worden, maar één van hen, Feiko Koster, de oprichter van de NJN, is door de Bijzondere Rechtspleging veroordeeld na de oorlog. En dat gebeurde niet zomaar. Koster schreef heel aardige werkjes over natuurbescherming in Nederland. Met een voorwoord van Thijsse, in 1942. Vaak ging die ontwikkeling via belangstelling voor natuurbehoud naar heemkunde. En heemkunde, het volkseigene, werd kennelijk door de nazi's geïnstrumentaliseerd. En dat heeft ook de intellectuelen die niet aan de bak kwamen, in de richting van de NSB gedreven.

Was Thijsse ook verkeerd?

Thijsse heeft in de Tucht-unie gezeten. Eén van zijn nog vrij duistere periodes. Dat was een soort conservatief genootschapje tot herstel van nationale moraal en zo. Een soort initiatief van 'ware Nederlanders'. Thijsse zat daar in elk geval bij en heeft iets mede ondertekend. Alles over die club zou ik nog eens bij het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie moeten navorsen.

Voous zegt erg weinig over de oorlog.

In zijn boek wordt dat allemaal vrij eufemistisch afgedaan: 'Het is jammer dat ...'

Als ik hier in Amsterdam de naam Sluiters laat vallen, begint iedereen te roepen dat die man verkeerd was. En dan zeg ik dat hij zulke bijzonder mooie stukken heeft geschreven, daar staat geen onvertogen woord in. Later is hij weer opgenomen in de kring. Maar het verhaal blijft rondzingen. Er is destijds binnen de NNV, later KNNV, een soort tribunaal geweest, waarbij Dirk Piet, leerling van Thijsse, Sluiters heeft vrijgesproken. En Dirk Piet was onverdacht, want vanwege zijn hulp aan Februari-stakers door de gemeente ontslagen.

De meeste vogelaars zijn trouwens totaal onverdacht, maar op de een of andere manier konden ze wel doorvogelen. Al die lieden hadden naar de Arbeitsansatz gestuurd kunnen zijn. En als je dan die dagboeken erbij haalt, denk je wel eens: had jij die dag niets beters te doen dan door de natuur te lopen?

BMP 1999: veel soorten om het even, maar watervogels in de plus

■ *Het Broedvogel Monitoring Project (BMP) van SOVON en het Centraal Bureau voor de Statistiek, waarmee de aantalsontwikkeling van algemene broedvogelsoorten wordt vastgelegd, ging in 1999 zijn zestiende jaar in. De zachte winter en de relatief hoge waterstanden in aanmerking nemend waren de verwachtingen hooggespannen: welke vogelsoorten zouden weten te profiteren? Nu, een jaar later, is voldoende telmateriaal verwerkt om een voorlopig verslag op te stellen. Het 'definitieve' verslag, dat aan de tellers wordt opgestuurd, verschijnt over enige tijd.*

Vergelijking 1998-99

De resultaten uit 1999 worden vergeleken met die uit 1998 aan de hand van de 662 in beide jaren onderzochte proefvlakken. Dit zijn er 60 meer dan in het voorgaande jaar. Opvallende aanwinsten werden geboekt via het Weidevogel Meetnet Friesland. Verder zijn in beide jaren zo'n 80 proefvlakken langs de route van de toekomstige Betuwe-spoorlijn onderzocht door SOVON-medewerkers om de (te verwachten) effecten van het spoor op de vogelbevolking vast te leggen. Zonder deze aanwinsten zou het aantal in beide jaren geïventariseerde proefvlakken wat lager uitpakken dan in 1997-98. Maar we hebben na sluitingsdatum nog gegevens van tientallen proefvlakken ontvangen, die niet met de berekeningen zijn meegenomen. De verdeling van de proefvlakken over de verschillende BMP-onderdelen en over de verschillende landschapstypen wijkt niet sterk af van wat de laatste jaren gebruikelijk is. Uitzondering hierop vormen BMP Roofvogels en BMP Stadsvogels, waarvan het aantal proefvlakken bijna is verdubbeld. De geografische spreiding van de proefvlakken over Nederland, met uitzondering van de eerder genoemde aanwinsten, komt ook aardig overeen met 1997-98. Bekijken we

het totale aantal in 1999 geïventariseerde proefvlakken (dus ook eenjarig geïventariseerde), dan geeft het scorebord ruim 1100 aan. Dit aantal wijkt nauwelijks af van de totalen in 1997 en 1998. De hoge deelname in 1998-99 is opmerkelijk, omdat in deze jaren ook het Atlasproject voor broedvogels op volle toeren draaide. Aanvankelijk bestond enige vrees voor terugloop bij het BMP ten tijde van het Atlasproject. Hiervan is echter geen sprake!

Voor deelnemers aan het BMP Bijzondere Soorten (BMP-B) is het nuttig om te weten dat de in beide jaren onderzochte *facultatieve soorten* in de berekeningen zijn meegenomen.

Het weer in 1999

De naweeën van het extreem natte jaar 1998 sijpelden door tot in 1999. In het voorjaar stond het water in natuurgebieden en veel agrarische gebieden in het algemeen op een hoog peil, terwijl ook in bossen tot ver in april sprake was van plas-dras als gevolg van het neerslagoverschot.

Voor de inventariseerder waren de omstandigheden overwegend gunstig. De maand maart was erg zacht, nat en tegelijk ook zonnig. April pakte zeer zacht en zonnig uit en mei was warm, zonnig en droog. Juni was

LSB'ers, denk om kaartje telgebied

In het maartnummer van SOVON-Nieuws is uitgelegd dat het Landelijk Soortenonderzoek Broedvogels (LSB) een gebiedsgerichte opzet heeft gekregen. Naast het bekende LSB-Z formulier zouden we ook graag kaarten ontvangen van de onderzochte telgebieden. Heeft u een gebied onderzocht op een of meer zeldzame soorten, zet dan een kruisje op het formulier in kolom D telgebied en teken de grenzen van het gebied in op een kaart. Als u volgend jaar weer hetzelfde gebied gaan onderzoeken, dan is verwijzing naar de kaart van het vorige jaar voldoende. Losse meldingen van zeldzame broedvogels blijven ook welkom. Geef dergelijke waarnemingen op het formulier aan met een kruisje in kolom F. In dit geval is een gebiedskaart niet nodig. Houd ook de inleverdatum van 1 oktober in de gaten.

wisselvalliger, maar juli was bloedheet en droog.

Vermeldenswaard is voorts dat de winter van 1998/99 vrij zacht was. Vorst en sneeuw werden nauwelijks gerapporteerd. Kijken we wat verder terug, dan was ook de winter van 1997/98 (zeer) zacht, terwijl de twee voorgaande winters koud tot streng waren. We mogen aannemen dat veel wintergevoelige broedvogels hun in 1995-97 opgelopen winterverliezen in 1999 grotendeels te boven waren.

Aantal paren

In een top-tien lijstje zijn de aantallen paren gezet van de talrijkste soorten in de onderzochte proefvlakken. De Fitis liep, zoals gewoonlijk, met het hoogste aantal weg, gevolgd door de Merel en Grasmus (!). De plaats van de

Tabel 1. Aantal plots dat in 1998 en 1999 onderzocht werd, uitgesplitst naar BMP-onderdeel en landschapstype. Afkortingen: Bos=bos en park, Agr=grasland, akkerland en kleinschalig cultuurland, Nat=duin, heide, hoogveen, moeras, kwelder, Stad=stedelijk gebied.

Onderdeel	Landschapstype				Totaal
	Bos	Agr	Nat	Stad	
Alle soorten	85	201	179	4	469
Bijzondere soorten	23	66	39	2	130
Roofvogels	6	12	2	-	20
Stadsvogels	-	-	-	9	9
Weide- & akkervogels	-	34	-	-	34

Fittis (A.C. Zwaga)

SOVON helpt!

Heeft u problemen met de interpretatie van uw BMP-gegevens, leg ze voor aan SOVON BMP-medewerkers. Nieuwe BMP'ers wordt gevraagd in het eerste jaar van hun deelname om naast telformulieren ook de soortkaarten in te leveren. Op deze kaarten zijn alle waarnemingen verwerkt en zijn territoria onderscheiden en ingetekend. De kaarten geven inzicht in de resultaten en in de werkwijze van de BMP'er en worden door SOVON-medewerkers doorgenomen en van opbouwend commentaar voorzien. Dan worden de tellers om een reactie gevraagd en uiteindelijk wordt het aantal territoria vastgesteld. De ervaring heeft geleerd dat zowel de tellers als SOVON baat hebben bij deze werkwijze. De tellers weten waar ze aan toe zijn en SOVON waarborgt de standaardisatie van het BMP.

Merel past bij z'n positie als talrijkste broedvogelsoort van Nederland. De onverwacht hoge score van Grasmus weerspiegelt de populariteit als facultatieve soort in het BMP-B. De Grasmus is een soort die zich redelijk goed laat registreren, zodat het mogelijk is ze mee te nemen bij inventarisaties in grote gebieden. Als facultatieve soort werden 1593 paren gemeld. Nummer vier in het rijtje, de Winterkoning, is kennelijk goed hersteld van de enkele jaren eerder opgelopen winterschade. Het grote aantal Wilde Eenden is deels traditioneel, deels ook misschien bevorderd door de hoge waterstanden. Kievit en Scholekster staan op nummer 6 en 7. Van de Kievit is dat niet zo verbazingwekkend, maar van de Scholekster des te meer. Beide soorten scoren goed in BMP-A (Ile Soorten), maar ook in BMP- W(eide- en akkervogels) en als facultatieve soort in BMP-B. Scholekster-aantallen komen steeds meer uit proefvlakken op de kwelders in het Waddengebied. Op nummer 8 staat de Kleine Karekiet en op nummer 9 en 10 volgen Tijftjaf en Koolmees. Maar waar blijven Roodborst, Spreeuw, Vink, Houtduif, Veldleeuwerik en Huismus, geheide top-tiensoorten zou je zeggen? Vink (2878 paren), Houtduif (2650), Roodborst (2516) en Veldleeuwerik (2362) hikken op de 11 t/m 16e plaats tegen de top aan. De Huismus met 1581 paren doet het nog redelijk, maar de Spreeuw is in geen velden of wegen

te bekennen (1299 paren, nummer 30 of daaromtrent). Voor de glorie-jaren van de Spreeuw moeten we terug naar de jaren zeventig van de vorige eeuw. Opmerkelijk hoog scoren verder Boom- en Graspieper (met 2575 resp. 2511 paren op nummer 13 en 15), Rietgors (1921) en Geelgors (1572). Voor de Boom- en Graspieper en Geelgors geldt hetzelfde als voor de Grasmus. Naar verhouding hoge scores haalden verder o. a. Rietzanger (1867), Roodborsttapuit (919), Fuut (911), Buizerd (583) en Putter (204, tot voor kort een BMP-zorgenkindje). Minder florissant zijn de aantallen van Grauwe Vliegenvanger (137), Ransuil (130), Spotvogel (126), Watersnip (99) en Fluitier (77). De aantallen in tabel 3 bieden meer inzicht.

Tabel 2. BMP top tien in 1999 (gebaseerd op in 1998 en 1999 onderzochte proefvlakken).

Soort	Aantal paren
Fitis	6281
Merel	4458
Grasmus	4448
Winterkoning	4152
Wilde Eend	4089
Kievit	3638
Scholekster	3200
Kleine Karekiet	3191
Tijftjaf	3155
Koolmees	2975

Stijgen, dalen, stabiliseren

Bij het vergelijken van de in 1998 en 1999 getelde proefvlakken moeten we bedenken dat allerlei toevalligheden een rol kunnen spelen. In dit overzicht spreken we daarom alleen over toename of afname indien tenminste 10% meer of minder paren zijn geteld. Gaat het om veranderingen kleiner dan 10%, dan wordt de stand in beide jaren als 'stabiel' betiteld.

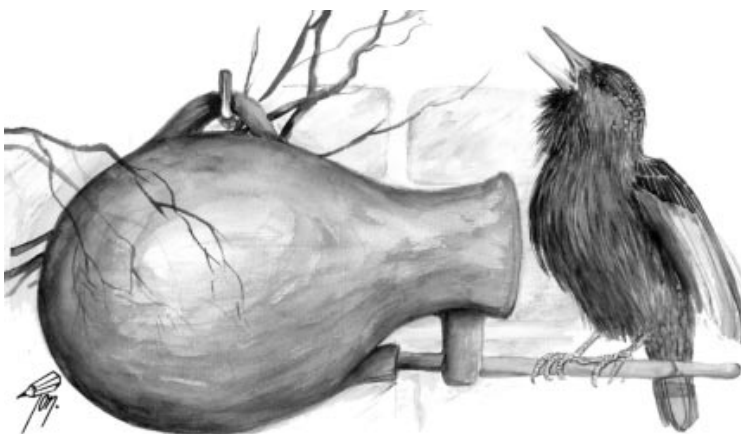
Veel soorten vertonen in alle onderscheiden landschapstypen een vergelijkbare ontwikkeling. Bij soorten waarbij dit niet het geval is, kunnen de verschillen verhelderend zijn. De Wulp bijvoorbeeld blijft in agrarisch gebied ongeveer gelijk, maar neemt in natuurlijk terrein (voornamelijk duin en heide) flink in aantal af. Dit blijkt te corresponderen met het broedsucces, dat in natuurlijk terrein (al jaren) laag is en in het agrarisch gebied variabel.

Stijgers

Watervogels deden het, waarschijnlijk door het natte weer, goed in 1999. Sprongen voorwaarts van 15 tot 40% zijn vastgesteld bij Slobeend, Kuifeend, Knobbeltwaan, alle voornamelijk in natuurlijk terrein. Dodaars, Grauwe Gans, Wilde Eend, Winter- en Zomertaling, Waterhoen en Waterral boekten in vrijwel alle landschapstypen winst. Duidelijk negatieve ontwikkelingen werden bij watervogels niet vastgesteld. Deze positieve tenure is opmerkelijk, omdat veel soorten van 1997 op 1998 ook al fors toenamen. Bij sommige soorten kan tevens sprake zijn van herstel van geleden winterverliezen van enkele jaren eerder. Dit wintereffect kan ook meespeelen bij soorten als Winterkoning, Roodborst, Zanglijster, Merel en Goudhaan.

De oplevende muizenstand heeft wellicht bijgedragen aan de toename van Ransuil en Bosuil; de Torenvalk wist echter niet te profiteren.

Sterke stijgers zijn verder Kauw (maar niet in natuurlijk terrein), Goudvink (niet in bos), Boompieper, Nachtegaal, Rietzanger en Rietgors (alle in agrarisch gebied), Zwarte Kraai, Merel en Gaai (alle in natuurlijk terrein) en de Snor. Bij sommige soorten sluit de stijging aan op een jarenlange toe-

Spreeuw (Ton Derks)

Tabel 3. Overzicht van territoria in BMP-plots die in 1998 en 1999 onderzocht werden. Per landschapstype (Lt) worden de aantallen territoria gegeven. Het procentuele verschil tussen beide jaren staat in vet.

N = Natuurlijk terrein, A = Agrarisch gebied, B = Bos, T = alle landschapstypen

	Lt	Terr. 1998	Terr. 1999	% +/-		Lt	Terr. 1998	Terr. 1999	% +/-		Lt	Terr. 1998	Terr. 1999	% +/-
Dodaars	T	232	301	30	Zwarte Specht	T	119	117	-2	Tjiftjaf	A	930	715	-23
Fuut	A	288	282	-2	Gr. Bonte Specht	A	85	83	-2		B	1501	1081	-28
	N	630	629	-0		B	388	408	5		N	1587	1221	-23
Knobbelzwaan	A	118	125	6		N	168	179	7		S	192	138	-28
	N	83	104	25	Kl. Bonte Specht	T	202	198	-2	Fitis	A	623	715	15
Grauwe Gans	A	594	690	16	Boomleeuwerik	B	90	82	-9		B	1103	1129	2
	N	621	759	22		N	366	353	-4		N	4038	4437	10
Nijlgans	A	122	126	3	Veldleeuwerik	A	978	915	-6	Goudhaan	T	338	436	29
	N	120	135	13		N	1594	1447	-9	Vuurgoudhaan	T	124	140	13
Bergeend	A	305	301	-1	Boerenwaluw	T	343	376	9	Gr. Vliegenvanger	A	57	58	2
	N	518	474	-8	Boompieper	A	256	313	22		B	73	79	8
Krakeend	A	297	336	13		B	774	773	-0	Bnt Vliegenvanger	T	709	669	-6
	N	320	358	12		N	1395	1489	7	Baardman	T	152	209	38
Wintertaling	T	249	332	33	Graspieper	A	992	976	-2	Staartmees	A	56	64	14
Wilde Eend	A	1561	1860	19		N	1496	1535	3		B	141	121	-14
	B	303	353	17	Gele Kwikstaart	A	1062	1078	2		N	139	151	9
	N	1511	1876	24		N	167	158	-5	Glanskop	B	260	237	-9
Zomertaling	T	148	184	24	Witte Kwikstaart	A	224	190	-15	Matkop	A	75	61	-19
Slobeend	A	425	448	5		N	182	182	0		B	148	143	-3
	N	295	355	20	Winterkoning	A	532	650	22		N	95	89	-6
Tafeleend	T	268	285	6		B	1281	1589	24	Kuifmees	T	196	202	3
Kuifeend	A	441	458	4		N	1308	1778	36	Zwarte Mees	T	217	206	-5
	N	704	844	20	Heggenmus	S	110	135	23	Pimpelmees	A	247	260	5
Br Kiekendief	T	130	125	-4		A	298	286	-4		B	833	838	1
Havik	A	66	76	15		B	275	254	-8		N	498	505	1
	B	70	77	10		N	1256	1223	-3		S	231	226	-2
Sperwer	A	107	115	7		S	166	160	-4	Koolmees	A	493	484	-2
	B	68	65	-4	Roodborst	A	231	268	16		B	1305	1227	-6
Buizerd	A	305	320	5		B	1330	1598	20		N	971	919	-5
	B	146	159	9		N	524	642	23		S	354	345	-3
	N	107	104	-3	Nachtegaal	S	64	83	30	Boomklever	B	314	350	11
Torenvalk	T	343	340	-1		A	88	106	20		A	106	106	0
Boomvalk	T	88	76	-14		B	86	70	-19		B	452	460	2
Patrijs	T	352	291	-17	Blauwborst	N	964	974	1		N	106	116	9
Kwartel	T	213	149	-30		N	628	664	6	Wielewaal	A	92	69	-25
Fazant	A	323	308	-5	Zwrte Roodstaart	T	277	232	-16		B	83	79	-5
	B	142	128	-10	Gekr. Roodstaart	A	111	115	4		N	67	68	-2
	N	468	362	-23		B	545	462	-15	Gaai	A	54	53	-2
Waterral	T	285	331	16		N	607	505	-17		B	242	247	2
Waterhoen	A	151	173	15	Paapje	T	109	65	-40		N	177	213	20
	N	180	252	40	Roodborsttapuit	A	207	194	-6	Ekster	A	87	76	-13
Meerkoet	A	957	1042	9		B	74	58	-22		B	87	66	-24
	B	180	178	-1		N	720	664	-8		N	319	365	14
	N	1190	1297	9	Tapuit	T	224	183	-18		A	115	132	15
Scholekster	A	1291	1246	-3	Merel	A	810	874	8		B	370	463	25
	N	1862	1954	5		B	1403	1505	7		N	470	408	-13
Kleine Plevier	T	133	130	-2		N	989	1187	20	Zwarte Kraai	A	231	240	4
Kievit	A	2858	3010	5	Zanglijster	S	910	892	-2		B	198	194	-2
	N	650	628	-3		A	149	163	9	Spreeuw	N	319	368	15
Watersnip	T	111	99	-11		B	429	473	10		A	358	348	-3
Houtsnip	T	80	78	-3	Grote Lijster	N	191	241	26		B	398	376	-6
Grutto	A	1735	1666	-4		A	126	115	-9	Huismus	A	290	288	-1
	N	340	219	-36	Sprinkhaanzanger	N	417	381	-9		N	126	113	-10
Wulp	A	196	186	-5	Snor	T	99	115	16		S	1153	1180	2
	N	172	128	-26	Rietzanger	A	279	330	18	Ringmus	A	191	155	-19
Tureluur	A	839	829	-1		N	1631	1537	-6		N	69	61	-12
	N	482	436	-10	Bosrietzanger	A	800	683	-15	Vink	A	506	512	1
Holenduif	A	103	112	9		N	660	561	-15		B	1454	1480	2
	B	196	180	-8	Kleine Karekiet	A	550	581	6		N	598	646	8
	N	151	136	-10		B	193	170	-12	Groenling	S	253	240	-5
Houtduif	A	555	569	3	Spotvogel	N	2244	2440	9		A	122	132	8
	B	805	875	9	Braamsluiper	T	123	126	2		B	113	103	-9
	N	879	881	0	Grasmus	T	377	398	5	Putter	T	198	204	3
Turkse Tortel	A	564	520	-8		A	1721	1852	8	Kneu	A	382	376	-2
	S	277	226	-18	Tuinfluter	B	217	223	3		N	959	916	-4
Zomertortel	A	152	116	-24		N	2342	2373	1	Goudvink	B	210	204	-3
	B	197	200	2		A	477	512	7		N	80	96	20
	N	124	116	-6	Zwartkop	B	435	367	-16	Appelvink	T	355	305	-14
Koekoek	A	65	64	-2		N	565	543	-4		A	566	616	9
	N	256	226	-12	Fluiter	A	398	397	-0		B	404	375	-7
Steenuil	T	156	139	-11		B	849	877	3		N	573	581	1
Bosuil	T	115	136	18		N	492	528	7	Rietgors	A	405	474	17
Ransuil	T	110	130	18		S	87	90	3		N	1412	1447	2
Groene Specht	B	93	95	2		T	95	77	-19					

name, bij andere lijkt het verlies van de laatste jaren nu gekeerd te zijn.

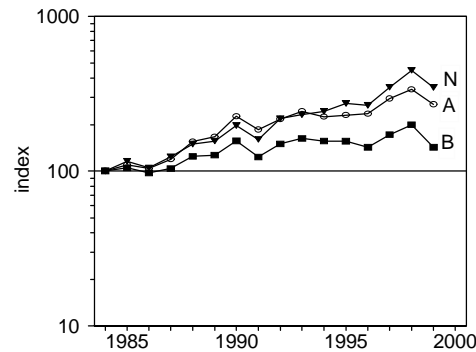
Dalers

De lijst van teruglopende soorten is divers van samenstelling. Er zitten Afrikatrekkers bij, maar ook soorten die in het Middellandse Zeegebied of Europa overwinteren of die standvogel zijn. De afname op alle fronten van de Tjiftjaf is opvallend (zie box). De eerste berichten uit 2000 lijken aan te sluiten bij 1999. Zou er wat met de Tjiftjaf aan de hand zijn? Afrikatrekkers die flink in de min zitten zijn Bosrietzanger, Fluiter, Tapuit en Paapje. De Bosrietzanger vertoonde in 1984-88 toename, vervolgens afname tot in 1991-92. Daarna steeg de populatie weer tot in 1996-98. Voor de Fluiter was het voor de zoveelste achtereenvolgende maal een slecht jaar; het indexcijfer voor 1999 is inmiddels op 37 beland. Hoewel 2000 een iets beter jaar lijkt te zijn geweest, is van een duidelijke opleving geen sprake. De Tapuit doet het ook al jaren niet best en menig heide- en duinterrein moet het inmiddels zonder deze soort stellen. Hier en daar kan landschapsverandering, zoals verruiging, worden aangewezen als boosdoener. In sommige terreinen lijkt het landschap echter nauwelijks veranderd, terwijl de Tapuit toch de plaat heeft gepoetst. Op grote delen van de Veluwe en in de duinen is het tegenwoordig tevergeefs zoeken naar broedende Tapuiten. Aan het Paapje zijn jaarlijkse populatieschommelingen niet vreemd, maar de afname van 40% liegt er niet om. Het jaar 1999 was binnen de BMP-reeks vanaf 1984 een absoluut dieptepunt (index 50). *Inside information* uit 2000 geeft echter hoop want de aantallen in Drenthe, de belangrijkste provincie voor deze soort, waren weer wat hoger dan in 1999.

De hoenderachtigen Fazant, Patrijs en Kwartel hadden in 1999 een beroerd jaar met afnames tot 30%! Bij de Patrijs lijkt er geen einde te komen aan de martelgang. Sinds de start van het BMP gaat het bergafwaarts. Omstreeks 1990 leek er even sprake van kentering, maar de laatste jaren paken weer zeer slecht uit. Vergelijken met de aanvang van het BMP is de landelijke populatie met zeker 60-70% afgenomen. De Fazant liep over de hele linie in aantal terug in 1999. De BMP-cijfers laten sinds 1984 een flinke afname zien in bos en natuurlijk terrein en een ongeveer stabiele stand in agrarisch gebied. De bijna spreekwoordelijke fluctuaties in het aantal Kwartels kwamen de laatste jaren

Tjiftjaf in mineur

In 1999 vielen de aantallen van de Tjiftjaf gevoelig terug. De afname in de BMP-plots ten opzichte van het voorgaande jaar bedroeg 23% (agrarisch gebied), 23% (natuurlijk terrein) en 28% (bos). Ringers op Constant Effort Sites-locaties stelden zelfs een nog grotere afname vast (met 53%, wat betreft adulte vogels; Majoor 2000). Deze aderlating kwam onverwachts. Vanaf de start van het BMP in 1984 leek het de Tjiftjaf immers alleen maar voor de wind te gaan. In de drie onderscheiden landschapstypen namen de aantallen tot en met 1998 toe, het meest in natuurlijk gebied (duinen, heide), het minst in bos. De enige uitzondering werd gevormd door 1991, toen een tijdelijke inzinking werd geregistreerd; deze varieerde van 28% (agrarisch gebied) tot 19% (natuurlijk terrein) en 21% (bos). Een jaar later was de stand weer op het oude peil.

Indexen van de Tjiftjaf in natuurlijk terrein (N), agrarisch gebied (A) en bos (B) over de periode 1984-99. Let op: logaritmische schaal.

In Groot-Brittannië, waar broedvogeltrends al vanaf begin jaren zestig zijn vastgelegd via de Common Birds Census, zijn opvallende fluctuaties bij de Tjiftjaf al vaker opgemerkt. De populatie vertoonde er eind jaren zestig een sterke groei, die begin jaren zeventig werd omgebogen in een geleidelijke afname. Tijdens het dieptepunt rond 1976 waren de aantallen met 60-70% teruggevallen ten opzichte van de piek rond 1970. Na een aantal jaren met een kwakkelende stand, en een mogelijk nieuw dieptepunt in 1984, begonnen de aantallen weer toe te nemen (Marchant *et al.* 1990). Door de Britten wordt verondersteld dat droogte in de Sahel, het meest zuidelijke deel van het overwinteringsgebied, de boosdoener is bij inzinkingen van de populatie. Deze verklaring is echter niet geheel sluitend. Zo is het opvallend dat extreme droogte in de Sahel in 1968/69, die resulteerde in de beroemde *crash* van Grasmussen in heel West-Europa, niet leidde tot enige afname bij Britse Tjiftjaffen. Ook de droogte rond 1973 werd niet onmiddellijk gevolgd door afname. Van de andere kant is het wél opvallend dat de toename van de Tjiftjaf vanaf 1984 (zowel in Groot-Brittannië als Nederland) samenvalt met sterk verbeterde neerslagcijfers in de Sahel. De bij ons in 1991 geconstateerde tijdelijke inzinking valt samen met een droge voorafgaande winter in de Sahel. Dus toch een kern van waarheid?

Probleem hierbij is, dat niet bekend is waar onze Tjiftjaffen precies overwinteren. Dat er relatief veel wintermeldingen uit het Iberisch Schiereiland zijn, zegt op zich weinig. De kans op een terugmelding is hier immers veel hoger dan verder zuidelijk. Toch, waar de overwinteringsgebieden ook liggen, het is aannemelijk dat de problemen voor de Tjiftjaf in 1999 eerder daar zijn ontstaan dan in het broedgebied. In Nederland vertoonde het broedsucces in 1994-98 namelijk geen duidelijke ontwikkeling; het aan de inzinking voorafgaande jaar 1998 leverde een gemiddeld broedsucces op (Grutters 1999). Blijkbaar zijn de problemen pas ontstaan na het uitvliegen van de jongen, in theorie in eigen land, maar meer aannemelijk in de overwinteringsgebieden of onderweg.

Foto: A.C. Zwaga

- GRUTTERS M. 1999. Het nestkaartenproject: De berekening van het nestsucces van Nederlandse broedvogels. Stageverslag Universiteit Wageningen.
 MAJOR F. 2000. Constant Effort Sites 1994-99. *SOVON-Nieuws* 13(2): 14-15.
 MARCHANT J.H., HUDSON R., CARTER S.P. & WHITTINGTON P. 1990. Population trends in British breeding birds. BTO, Tring.

goed naar voren. Was 1997 een zeer goed en 1998 een goed kwarteljaar, in 1999 was het aanzienlijk minder. Tot de categorie dalers behoren in 1999 ook Matkop, Zwarte Roodstaart, Appelvink, Turkse Tortel, Ringmus, Wulp, Grutto, Watersnip, Boomvalk en Steenuil. Op de eerste drie na zijn het geen onbekende soorten in deze categorie. De Steenuil heeft het op veel plekken moeilijk in Nederland, al zijn er regio's waar het nog goed boeren is. De Wulp scoorde vooral slecht op heide en in de duinen. De lage getallen van de Appelvink zijn relatief. In 1997 werden immers topaantallen vastgesteld, waarna zowel 1998 als 1999 weer wat modaler uitpakten. De Matkop en ook de Zwarte Roodstaart zijn lastig in cijfers te vangen soorten. De laatste jaren lijkt er bij beide soorten sprake van een terugval en de cijfers van 1999 sluiten zich hierbij aan. De Zomertortel komen we al jarenlang tegen in de top van afnemers. Schrale troost is dat in 1999 in bos geen verdere afname werd geconstateerd; in agrarisch gebied was de afname van 24% even dramatisch als in de jaren ervoor. Tenslotte nog de Ekster die in bos met 24% afnam. Als bosvogel is het met de Ekster in Nederland zo goed als gedaan.

Middenmoot

Bij ongeveer de helft van de soorten waren de verschillen te gering om te kunnen spreken van toe- of afname. Typische vertegenwoordigers van deze middenmoot zijn in 1998-99: de meeste roofvogels, Scholekster, Kievit, Houtduif, alle spechtensoorten, Graspieper, Gele Kwikstaart, Kleine Karekiet, Grasmus, Zwartkop, Grauwe Vliegenvanger, Pimpel- en Kool-

Opnieuw topjaar voor Kwartelkoningen

Nog geen vijf jaar geleden hing het voorkomen van de Kwartelkoning in Nederland aan een zijden draad. Het aantal roepende mannetjes was gedaald tot enkele tientallen, en de soort leek op het punt te staan als reguliere broedvogel uit ons land te verdwijnen. Nederland zou daarmee wederom één van z'n karakteristieke broedvogels verliezen. Een influx in 1997 vormde een keerpunt in deze ontwikkeling. In dat jaar werden ruim 250 territoria vastgesteld en verscheen de soort op diverse plaatsen waar ze al lang niet meer was gehoord. Het vormde de opmaat voor een nog grotere influx in 1998. Vooral in het noordoosten van het land, in Groningen, Drenthe en Overijssel leidde dat tot spectaculaire aantallen. Landelijk ging het om 575 territoria, terwijl een voorzichtige schatting uitgaat van 600-650. Reeds toen werd de vraag gesteld of het hier om incidenten (Kwartelkoningen staan bekend vanwege hun erratische voorkomen), dan wel om een herstel van de populatie zou gaan. Hoewel nog veel te vroeg voor definitieve conclusies, lijkt het laatste op dit moment het meest voor de hand liggende scenario. Ook in 1999 (aantal vergelijkbaar met 1997) en nu in 2000 werden veel Kwartelkoningen gehoord.

Het afgelopen broedseizoen zal met dat van 1998 de boeken ingaan als het beste jaar in de afgelopen twee decennia. Op dit moment zijn al c. 430 territoria bekend, een aantal dat nog licht zal stijgen, omdat nog niet alle gevallen zijn doorgegeven. Concentraties bevonden zich in bekende gebieden als het Oldambt in Groningen (125) en -opnieuw- in Drenthe (50). Nog opmerkelijker was de situatie in het rivierengebied. Hier was sprake van een absoluut topjaar, want de c. 150 die werden gevonden in de uiterwaarden van IJssel, Rijn en Waal overtroffen ruimschoots de aantallen in 1998. Deels hangt dit samen met extra aandacht die er dit seizoen aan Kwartelkoningen werd geschonken. In navolging van het project "IJsselcrex" van Gerrit Gerritsen en Paul Voskamp, werd langs de rivieren op twee momenten, begin en eind juni, een simultane telling georganiseerd. Vervolgens werd met de roeplaatsen in de hand via de Dienst Landelijk Gebied (DLG) contact gezocht met de terreineigenaren om te proberen de maaidatum uit te stellen en zo de Kwartelkoningen een kans te geven met succes hun twee broedsels groot te brengen. Langs de IJssel heeft dit beleid in de afgelopen twee jaar ertoe geleid dat vrijwel alle Kwartelkoningen ongestoord konden broeden. Langs de Rijn en Waal bleek dat iets meer voeten in de aarde te hebben en kon in een aantal gevallen uitmaaien niet worden voorkomen.

Niettemin heeft alle extra aandacht voor Kwartelkoningen de soort hoog op de agenda gezet bij de diverse terreinbeherende instanties. Voor volgend jaar is in samenwerking met Vogelbescherming Nederland een plan in de maak om op landelijke schaal aandacht te gaan besteden aan het uitmaaien van Kwartelkoningen. De soort bevindt zich traditioneel in een fuik. Bij aankomst in mei zijn het vooral de extensief beheerde graslanden die nog voldoende dekking bieden om in aanmerking te komen als territorium (cultuurgrasland is dan immers al lang en breed onder het mes geweest). Deze graslanden worden vaak op 15 juni gemaaid, precies midden in de eerste broedcyclus van de Kwartelkoning. Speciale beheersmaatregelen, gericht op het uitstellen van deze *deadline* vormen een belangrijke voorwaarde voor succesvol broeden. Het zou niet ondenkbeeldig zijn dat de extra aandacht die in de afgelopen jaren is besteed aan het beheer van Kwartelkoninggebieden mede heeft bijgedragen aan de positieve impuls die de populatie momenteel ondervindt.

Kees Koffijberg

Wulpen scoren slecht; vooral op heide en in de duinen (Tekening: Elwin van der Kolk)

mees, Boomkruiper, Spreeuw, Vink, Groenling, Kneu en Geelgors.

Verscheidene soorten laten sterk tegengestelde cijfers zien per landchapstype, zoals het geval is bij de Holenduif, Zomertortel, Nachtegaal, Rietzanger, Tuinfluiter, Staartmees, Ekster, Kauw en Goudvink. Op het eerste gezicht zijn de verschillen niet verklaarbaar en mogelijk deels bepaald door het toeval. Of het om structurele ontwikkelingen gaat, moet nog blijken.

Arend van Dijk

Grutto alarm

■ In het vorige SOVON-Nieuws werd al gememoreerd dat er een fikse discussie gaande was rondom het wel en wee van de Grutto. De Rijksoverheid heeft, samen met de Bond van Friese Vogelwachters (BFVW), het initiatief genomen tot een bijeenkomst met Grutto-deskundigen. Deze heeft in juni plaatsgevonden. SOVON heeft onder andere bijgedragen door een schatting te maken van het huidige aantal broedparen in Nederland.

Aanleiding

Een artikel in *De Levende Natuur* over de teruggang van de Grutto in Friesland vormde de aanleiding om de andere provincies te vragen een aantalsschatting te geven van het aantal Grutto's binnen hun grenzen. Kort daarop ontstond het plan voor een Grutto-workshop, waarvoor eveneens een actueel beeld van de Grutto aantallen in Nederland gewenst was. Vertegenwoordigers van provincies is niet alleen gevraagd zo'n schatting te geven, maar ook of zij uitspraken konden doen over verschillen in aantalsontwikkelingen en de oorzaak daarvan in gangbaar agrarisch gebied en reservaten.

Methode

Bijna elke provincie beschikt tegenwoordig over een weidevogelmeetnet en bovendien worden er in een aantal provincies gebiedsinventarisaties uitgevoerd. Combinatie van beide leidt tot een schatting van het huidige aantal Grutto's binnen die gebieden. In de provincies waar dit niet mogelijk was zijn schattingen gemaakt, gebaseerd op *expert judgement* van mensen die goed bekend zijn met de lokale omstandigheden.

Om enige controle uit te oefenen op de betrouwbaarheid van de schattingen is nog een tweede onafhankelijke bron gebruikt: de Broedvogel-atlas 1998-2000. In het kader van de Atlas is per atlasblok een aantalsschatting gemaakt van o.a. de Grutto. Ten tijde van de Grutto workshop varieerde het aantal verwerkte atlasblokken per provincie tussen de 25 en 65%. Door de daarop gebaseerde schattingen om te rekenen naar 100% zijn de aantallen in een provincie geschat. De methoden kunnen verschillende resultaten opleveren, bijvoorbeeld als een belangrijk gruttogebied, zoals Waterland, nog ontbreekt bij de verwerkte blokken. Aangenomen is dat dit soort effecten wordt uitgemiddeld bij de landelijke schatting.

Beide methoden leveren een aantalsschatting op in dezelfde orde van grootte. Dit leidde tot de conclusie dat de aantalsschatting volgens de grove, snelle inventarisatie een redelijk actueel beeld geeft, én dat het atlasmateriaal mogelijk ook voor andere soorten interessante aantalsschattingen kan opleveren.

De aantalsschatting

Het aantal Grutto's in Nederland is afgenomen van 87.000 paren in 1990 naar 58.000 paren in 2000 (-30%). Zeer opvallend is de sterke afname in provincies die de oost- en zuidrand van ons land vormen; de hoger gelegen zandgronden. Ook in andere delen van ons land gaat de Grutto in aantal achteruit, zij het niet in die mate. Vooral de ontwikkelingen in Friesland zijn zorgelijk, want nog steeds bevindt een derde van de Nederlandse gruttopopulatie zich in die provincie. Met een afname van 4% verdwijnen daar jaarlijks 800 gruttoparen. De achteruitgang op de zandgronden is mogelijk het gevolg van verdroging en de opkomst van de vos. In Friesland lijken de geringe variatie in graslandgebruik en het massaal maaien een belangrijke oorzaak te zijn. Maar ook in een deel van de reservaten blijkt het door allerlei omstandigheden vaak niet mogelijk om optimaal beheer te hanteren voor weidevogels, met alle gevolgen van dien.

Een andere belangrijke oorzaak is het verlies van geschikt broedgebied door de sterke verstedelijking en de uitbreiding van de bijbehorende infrastructuur. Sinds 1970 is het areaal cultuurgrasland afgenomen van 1,3 miljoen hectare naar 1 miljoen hectare nu. Dientengevolge is het landgebruik in het overgebleven gebied sterk geïntensiveerd. En zo zijn er nog vele factoren aan te dragen die een rol spelen bij de achteruitgang van de Grutto op landelijk en regionaal niveau.

Hoe verder?

De workshop heeft geresulteerd in de vorming van een samenwerkingsverband voor een betere informatieuitwisseling en afstemming van beleid tussen organisaties. Extra monitoring en evaluatie van beleid is nodig om meer en beter toepasbare kennis te vergaren, evenals onderzoek naar vestiging van paren en overleving van kuikens. In het najaar maakt een tweede workshop een *Plan van Aanpak*.

Ondanks alle inspanningen tot nu toe zijn we niet in staat geweest de achteruitgang te stoppen. We moeten constateren dat het merendeel van de maatregelen uit het verleden te weinig effect sorteert en dat we ons beter kunnen concentreren op effectievere maatregelen. Probleem is dat veel maatregelen zich moeilijk of niet laten verenigen met de huidige praktijk binnen het agrarisch bedrijf.

Wolf Teunissen

Tabel 1. Aantal paren Grutto's per provincie en in Nederland gebaseerd op de schattingen per atlasblok van de broedvogel-atlas (atlas) en die van experts (schatting). Verder is nog vermeld de procentuele aantalsverandering t.o.v. de laatste aantalsschatting en het jaar waarin die heeft plaatsgevonden. Voor vergelijking tussen provincies is dit vervolgens omgerekend naar de jaarlijkse aantalsverandering.

Provincie	Aantal		Verandering		Gemiddelde verandering per jaar
	atlas	schatting	%	t.o.v.	
Groningen	3.026	4.000	-26	1987-88	-2,2%
Friesland	26.461	20.000	-33	1991	-4,1%
Drenthe	1.223	1.250	-71	1994	-11,8%
Overijssel	4.206	2.900	-68	1991	-7,6%
Gelderland	2.226	3.850	-26	1984-93	-3,7%
Flevoland	501	150	-77	1990-97	-11%
Utrecht	3.721	4.000	-38	1989-91	-3,8%
Noord-Holland	9.627	12.000	-8	1994	-1,3%
Zuid-Holland	6.787	8.500	-9	1991	-1%
Zeeland	1.073	675	0	1994	0%
Noord-Brabant	870	900	-70	1994	-7,8%
Limburg	131	120	-70	1990	-7%
Nederland	59.852	58.345	-33	1990	-3,3%

Hoe verging het de broedende Eiders in 2000?

■ Vanaf het eerste moment dat er via het Nederlandse Stookolieslachtoffer Onderzoek (NSO) meldingen binnenkwamen van strandingen van sterk vermagerde Eiders is het waarnemersnetwerk in de Waddenzee geactiveerd om de omvangrijke sterfte onder deze Rode Lijst soort in kaart te brengen. Het is duidelijk dat er ruim 21.000 Eiders het loodje hebben gelegd, waarvan zo'n 2/3 in de westelijke Waddenzee. Inmiddels heeft er een bijeenkomst van wadden-specialisten op Texel plaatsgevonden en heeft het Expertise Centrum van het Ministerie van LNV een speciale studie laten verrichten om de oorzaken van deze sterfte te achterhalen. In het kader van die studie is SOVON verzocht de broedvogelaantallen in het voorbije broedseizoen op een rij te zetten. Dankzij de coöperatieve houding van Staatsbosbeheer op Vlieland, Terschelling, Rottumeroog en Rottumerplaat en het materiaal dat door SOVON-karteerders is verzameld, kon vrij snel een redelijk beeld worden samengesteld.

Hier wordt bewust het woord "redelijk" gebruikt omdat broedvogelinventariseerders in de Waddenzee als geen ander weten dat Eiders lastig te karteren zijn. Dit heeft geleid tot het gebruik van verschillende inventarisatiemethodes:

- Het tellen van nesten in steekproefgebieden; deze methode is vanwege z'n zeer intensieve karakter vooral in zwang op plaatsen waar min of meer permanente bewaking plaatsvindt (Boschplaat, Terschelling en Rottumeroog/-plaat);
- Het tellen van adulte mannen en wijfjes en subadulte mannen tijdens een tweetal tellingen (de gedifferentieerde telmethode) in april en mei. Voor de wijze van berekenen wordt verwezen naar een artikel in het tijdschrift Sula 9: 157-163. Deze methode van tellen wordt op Vlieland en Schiermonnikoog uitgevoerd.

Het gebruik van twee zo verschillende telmethodes brengt met zich mee dat gemakkelijk tegenstrijdige uitspraken

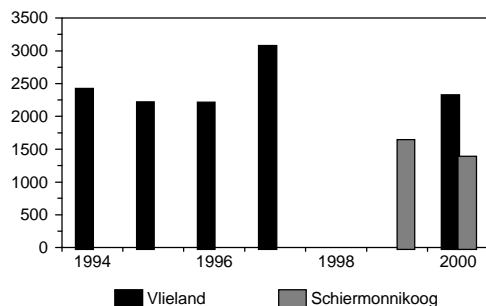
over aantalsontwikkelingen ontstaan. De andere kant van het verhaal is, dat de twee reeksen elkaar juist goed aanvullen. Bij het tellen van nesten wordt namelijk het aantal wijfjes genoteerd zonder dat we kunnen inschatten hoeveel beesten er eigenlijk in de totale populatie aanwezig zijn. Te snel kan dan de conclusie worden getrokken dat de ontbrekende vogels dood zijn. Er wordt dan vergeeten dat een deel van de potentiële broedvogels door bijvoorbeeld een matige conditie simpelweg het leggen en bebroeden van eieren niet meer aankan. Het voordeel van het tellen van mannetjes en wijfjes vlak voor de kust in april en mei is dat een redelijke inschatting gemaakt kan worden van de aantallen potentiële broedvogels in belangrijke broedkolonies.

Tijdens de laatste integrale telling in de Waddenzee, in 1996, werd het aantal broedparen van de Eider vastgesteld op 10.000. Na die tijd weten we dankzij steekproefonderzoek dat

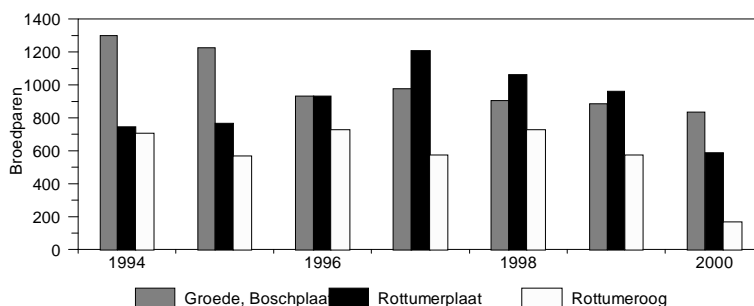
dit aantal weliswaar fluctueert, maar tot 2000 geen alarmerende neergaande trend vertoonde. Het ligt echter voor de hand dat de omvangrijke sterfte die is vastgesteld zijn effect moet hebben op het aantal Eiders die we tot de (broed)populatie in de Nederlandse Waddenzee kunnen rekenen. Opmerkelijk is, dat de gedifferentieerde telling voor 2000 een minder sterke achteruitgang laat zien dan de nestentellingen (figuur 1, 2). Conclusies kunnen dan zijn dat de sterfte vooral effect heeft gehad op de onvolwassen dieren en/of dat een aanzienlijk deel van de volwassen wijfjes in dermate erbarmelijke conditie verkeerde dat ze het broedseizoen van 2000 aan zich voorbij liet gaan. Het eerste scenario wordt ondersteund door de NSO-gegevens van de dode Eiders, die vooral uit onvolwassen vogels bestonden. Welk deel van de Eider-populatie daadwerkelijk tot broeden overgaat blijft in nevelen gehuld omdat er geen specifiek onderzoek naar plaatsvindt.

Uit het rapport dat is opgesteld door het Ministerie van LNV komt naar voren dat de sterfte onder Eiders het gevolg is geweest van voedselschaarste in de Waddenzee. De precieze oorzaken daarvan zijn nog onderwerp van discussie. Zowel het aanbod aan kokkels en mossels (de belangrijkste voedselbronnen) als de kwaliteit van dit voedsel kunnen daarin een belangrijke rol vervullen (zie ook de bijdrage over Scholeksters, elders in dit nummer). In hoeverre de broedpopulatie van de Eider de klap te boven komt, zullen we volgend broedseizoen kunnen achterhalen. Dan wordt voor de derde keer de gehele Waddenzee integraal geïnventariseerd.

— Lieuwe Dijkse & Ben Koks

Figuur 1. Resultaten van de gedifferentieerde tellingen op Vlieland en Schiermonnikoog.

Figuur 2. Resultaten van de nestentellingen op Groede/Boschplaat, Rottumerplaat en Rottumeroog.

Afnemende aantallen Scholeksters in de Waddenzee

■ In de afgelopen maanden is bij Eiders een uitzonderlijk hoge sterfte opgetreden die, volgens een rapport van het Expertise Centrum Landbouw van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij is te wijten aan een "tekort aan beschikbare schelpdieren" in de Waddenzee. Tegelijk heeft de Raad van State kort geleden beslist dat ook in de komende herfst op kokkels mag worden gevestigd omdat er in de Waddenzee, volgens de normen die gelden om kokkelvisserij te beperken, genoeg voedsel voor schelpdieretende vogels ligt. In de recente discussie over schelpdiervisserij van de afgelopen maanden stond de Eider centraal. Maar hoe gaat het nu met de Scholekster?

Eiders en Scholeksters leven van dezelfde soorten schelpdieren, vooral mosselen en kokkels, maar elke soort heeft zijn eigen beperkingen bij het bemachtigen van die schelpdieren. Wat beschikbaar is voor de ene soort is niet automatisch beschikbaar voor de andere soort en omgekeerd. Eiders hebben o.a. het probleem dat ze hun prooi met schelp en al inslikken en de in de maag gekraakte schelpen na vertering ook weer moeten uitscheiden. Daar staat tegenover dat ze schelpdieren kunnen bemachtigen op plaatsen waar Scholeksters niet bij kunnen: in die gebieden die permanent onder de laagwaterlijn liggen. Voedselschaarste voor de ene soort betekent dus niet automatisch voedselschaarste voor de andere soort. Het is daarom interessant om ook de aantalsontwikkelingen van Scholeksters te bestuderen en na te gaan of de waargenomen veranderingen ook met voedselschaarste in verband kunnen worden gebracht. Deze

aantalsveranderingen kunnen worden bestudeerd aan de hand van de wadvogeltellingen die 3-4 maal per jaar onder de vlag van SOVON in de Waddenzee worden uitgevoerd. In deze bijdrage worden, vers van de pers, de meest recente resultaten van deze tellingen gepresenteerd en wordt kort ingegaan op de aantallen Scholeksters die broeden in Nederland.

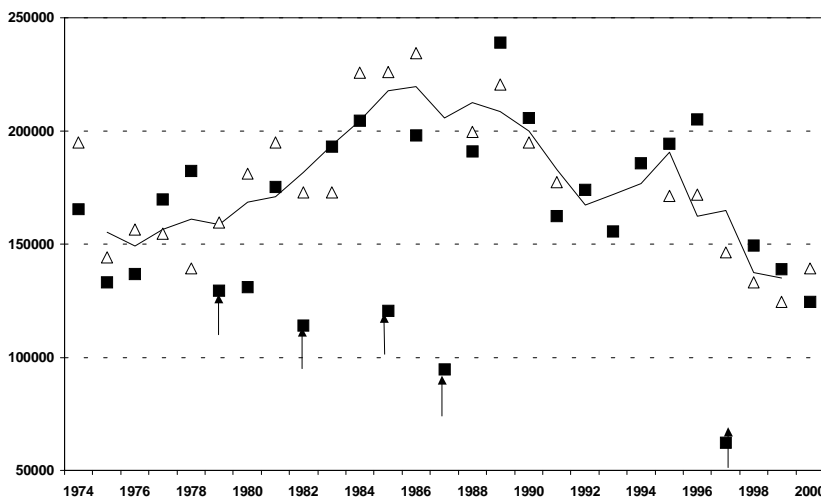
Omdat de aantallen van jaar op jaar kunnen variëren, en om toevallige schommelingen tot op zekere hoogte uit te sluiten, is ervoor gekozen om een trend te berekenen die niet alleen betrekking heeft op tellingen uit januari, maar op meer gegevens. Er is voor elk jaar een lopend gemiddelde berekend op basis van 3 achtereenvolgende januari-tellingen en (voor zover beschikbaar) de gegevens van de tellingen die werden uitgevoerd in de voorafgaande herfst. Voor 1990, bijvoorbeeld, heeft de berekende waarde dus betrekking op de resultaten van de tellingen uit januari

1989, 1990 en 1991 plus de gegevens van tellingen uit de maanden voor deze januari-tellingen. Elk punt van de doorgetrokken lijn in figuur 1 is dan ook berekend op basis van 4-6 (en in enkele gevallen zelfs 8) tellingen. In strenge winters verlaten veel Scholeksters de Waddenzee. Bij de berekening van het lopend gemiddelde zijn deze telgegevens (in de figuur aangegeven met een pijltje) niet meegenomen. Het uiteindelijk resultaat van de berekeningen levert een beeld op van geleidelijk toenemende aantallen Scholeksters tussen 1975 en midden jaren tachtig, een neergaande en vervolgens weer opgaande trend tussen 1986 en 1995 en een duidelijke afname na 1995. De aantallen Scholeksters in de Waddenzee in de geselecteerde deelgebieden blijken sinds midden jaren tachtig met ongeveer 35% te zijn afgenomen.

Tekening Jos Zwarts

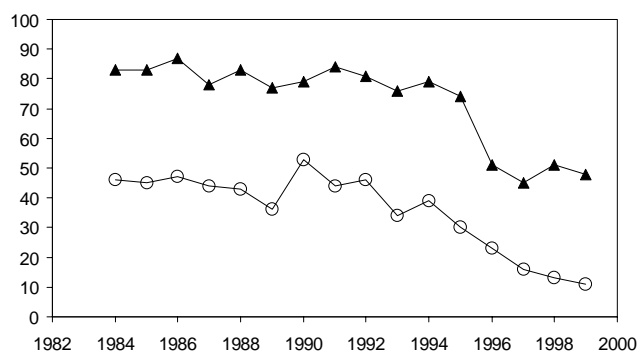
De achteruitgang van de Scholekster in de Waddenzee staat niet op zich. Ook in de Delta zijn de aantallen pleisterende en overwinterende Scholeksters afgenomen terwijl broedvogelinventarisaties eveneens wijzen op een neergaande trend. Vanaf 1983 wordt op twee plaatsen in de Waddenzee (op Texel en Schiermonnikoog) een lokale broedpopulatie van de Scholekster intensief onderzocht. Drie opeenvolgende strenge winters in de jaren 1984/1985 t/m 1986/1987 zorgden voor massale sterfte onder de individueel gemerkte broedvogels. Figuur 2 laat zien dat dit niet leidde tot een afname in de aantallen broedparen omdat de opgevallen plaatsen volledig werden opgevuld door zogenaamde soosvogels: volwassen Scholeksters zonder broedterritorium. De sterfte onder de broedvogels was in de twee recente strenge winters van 1995/1996 en 1996/1997 van vergelijkbare omvang maar tot op heden zijn de opgevallen plaatsen nog niet opgevuld. Dit hangt samen met een sterke afname van de aantallen soosvogels. Op Schiermonnikoog zijn de aantallen meer dan gehalveerd.

Uit een analyse van ringgegevens van Scholeksters van Gabriel Nève en Arie van Noordwijk van het Neder-

Figuur 1. De aantallen Scholeksters in 9 deelgebieden in de Waddenzee tijdens tellingen in januari (zwarte blokjes) en de daaraan voorafgaande herfst (open driehoekjes), en de lopende gemiddelden die op basis van deze gegevens zijn berekend (doorgetrokken lijn). De met pijlen gemerkte telgegevens (strenge winters) zijn in de berekening van het lopend gemiddelde niet meegenomen.

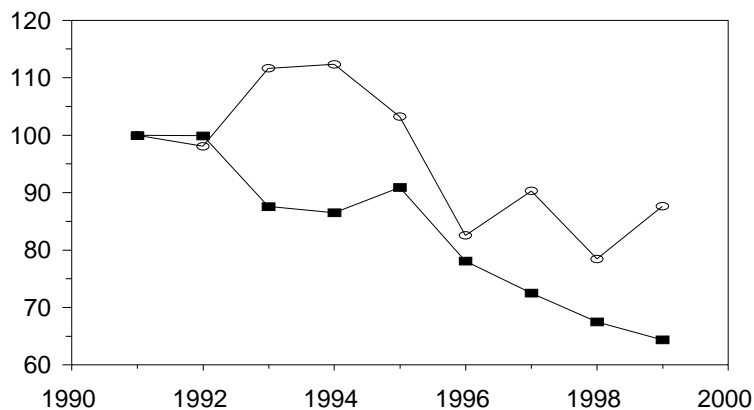
Afnemende aantallen Scholeksters (Foto: Mark Zekhuis)

Figuur 2. Het aantal paren broedende Scholeksters in de intensief bestudeerde populaties op Texel (cirkels; gegevens Alterra Texel) en Schiermonnikoog (driehoeken; gegevens R.U. Groningen).

lands Instituut voor Oecologisch Onderzoek (NIOO) blijkt dat vooral de overleving van onvolwassen Scholeksters tussen 1982 en 1993 is teruggelopen. De meest waarschijnlijke verklaring voor deze afname is de achteruitgang van het areaal droogvallende mosselbanken in de Waddenzee. Van het totale areaal van zo'n 4000 ha in de jaren zeventig en tachtig is tot op heden nog maar enkele honderden hectares over. Voordat mosselbanken verdwenen vormden mosselen waarschijnlijk het hoofd-

voedsel voor Scholeksters, die daarnaast ook op kokkels foerageerden. Kokkelbestanden in de Waddenzee kunnen door natuurlijke omstandigheden grote fluctuaties vertonen en deze fluctuaties kunnen nog worden versterkt door visserij in arme jaren. Wanneer in het verleden de kokkelbestanden in de Waddenzee laag waren konden de Scholeksters (en Eiders) die op kokkels foerageerden in geval van schaarste van kokkels terugvallen op droogvallende mosselbanken. Door het ontbreken van grote area-

Figuur 3. BMP-indexen voor de Scholekster (1991=100) voor de Waddenzeekwelders (open rondjes) en voor Nederland als geheel (dichte vierkantjes).

len droogvallende mosselbanken is deze mogelijkheid tegenwoordig zeer beperkt. Sinds het verdwijnen van droogvallende mosselbanken aan het begin van de negentiger jaren is er daarom dan ook naar alle waarschijnlijkheid sprake van een min of meer chronisch voedseltekort onder de Scholeksters die in de Waddenzee overwinteren. Het zijn vooral de jonge vogels die te lijden hebben van de toegenomen concurrentie om voedsel. Aangezien de Scholeksters die in het binnenland van Nederland broeden aan de kust overwinteren, worden ook deze vogels geconfronteerd met toegenomen voedselconcurrentie in de wintermaanden. Uit de BMP-indexen (figuur 3) blijkt dat de gegevens van Texel en Schiermonnikoog niet alleen staan. Het aantal Scholeksters dat in het binnenland broedt, blijkt sinds 1990 met 35% te zijn afgenomen. Het aantal Scholeksters dat broedt aan de randen van de Waddenzee (op de kwelders) vertoont eveneens een negatieve trend, zij het minder sterk dan in het binnenland. Gelet op de slechte overleving van jonge Scholeksters in de Waddenzee mag op korte termijn geen verbetering van de situatie worden verwacht.

De gegevens samenvattend lijkt het erop dat, behalve de Eider, ook de aantallen Scholeksters sinds het begin van de jaren negentig worden getroffen door een tekort aan geschikt voedsel in de Waddenzee. Hoe de beschikbare hoeveelheid voedsel in de Waddenzee de aantallen Scholeksters "stuurt" en welke rol de schelpdiervisserij hierin speelt, is momenteel onderdeel van een breed opgezet onderzoek (EVA II genaamd), waarin instituten als Alterra, RIVO, RIKZ en RIZA samenwerken en dat in 2003 wordt afgerond. Dan zal het beleid ten aanzien van de schelpdiervisserij opnieuw tegen het licht worden gehouden. Tellingen en inventarisaties zoals die door SOVON worden gecoördineerd, in het Waddengebied maar ook daarbuiten, spelen een zeer belangrijke rol in de gegevensvoorziening van deze instituten. Ook in de komende jaren zal de inzet van vrijwillige waarnemers dan ook van groot belang blijven bij de wetenschappelijke beoordeling van het te voeren beleid ten aanzien van schelpdiervisserij. Onder andere om deze reden is besloten om ook in de komende jaren een extra wadvogeltelling in november te organiseren.

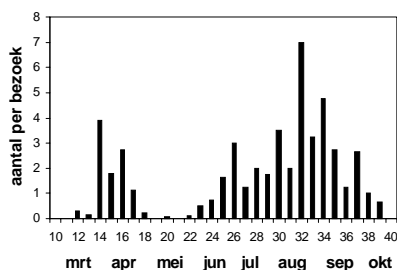
Cor Smit & Bruno Ens (Alterra),
Ben Koks (SOVON)

Inventarisatieperikelen: Interpretatie van waarnemingen van Oeverloper

■ *Sinds 1985 zijn op diverse plaatsen langs de Grote Rivieren jaarlijks één of meer broedgevallen van Oeverlopers vastgesteld (Erhart 1997). Ook is deze soort opgenomen in de jaarlijkse inventarisatie van kolonievogels en zeldzame soorten (Landelijk Soortonderzoek Broedvogels; LSB). In de handleiding van laatstgenoemde project (van Dijk & Hustings 1996) zijn voor de Oeverloper interpretatie-criteria vermeld. Op grond van langjarige tellingen van steltlopers in proefvlakken in het riviereengebied stel ik voor de criteria te wijzigen.*

Sinds 1992 zijn verschillende proefvlakken in uiterwaarden langs de Waal jaarlijks op broedvogels geïnventarieerd. De onderzochte oppervlakte bedroeg in de meeste jaren ongeveer 1000 ha. De proefvlakken werden tussen half maart en begin juli 8 keer volledig onderzocht: 1 bezoek in maart, 2 in april, 3 in mei en 2 in juni. Tijdens deze bezoeken werden ook alle pleisterende steltlopers genoteerd. Daarnaast werden in verschillende proefvlakken tussen begin juli en begin oktober enkele jaren wekelijkse tellingen van pleisterende steltlopers uitgevoerd. Alle bezoeken zijn gerangschikt volgens de standaard weekindeling. Tussen eind maart en eind juni zijn per standaardweek 10-15 bezoeken beschikbaar, in de overige perioden 4-5.

De eerste Oeverlopers verschenen begin april (figuur 1). Voorjaars-

Figuur 1. Doortrek van Oeverloper volgens tellingen in uiterwaarden langs de Waal. Aantallen per week.

trek van betekenis vond plaats tussen half april en eind mei, met een maximum tussen eind april en de tweede helft van mei (week 18-20). Tussen begin juni en begin juli werden slechts af en toe Oeverlopers opgemerkt (week 23-26). Daarna brak de najaars-trek aan. Deze kende in juli en augustus verschillende maxima en liep door tot begin oktober.

Uit de verzamelde gegevens komt naar voren dat tussen begin en eind juni geen doortrek van Oeverlopers plaatsvindt. Waarnemingen in deze periode kunnen daarom verband houden met broeden. De duidelijkste aanwijzing voor een zeker broedgeval, behalve een nestvondst, is de waarneming van afleidingsgedrag. Een waarnemer heeft echter niet altijd het geluk een voldoende hoge broedzekerheid vast te stellen. Hoe moeten de overige op broeden duidende waarnemingen, zoals baltsgedrag van een paar, worden geïnterpreteerd?

Mijns inziens kunnen dergelijke waarnemingen alleen als een waarschijnlijk broedgeval worden aange-merkt indien ze buiten de doortrekperiode zijn verricht. Doortrekkende vogels kunnen immers ook baltsen. Mijn voorstel zou zijn het criterium voor waarschijnlijke broedgevallen te handhaven op twee waarnemingen, en wel tussen 1 en 30 juni. Dit is een verscherping ten opzichte van het crite-

Relevante literatuur

- van Dijk A.J. & Hustings F. 1996. Broedvogelinventarisatie Kolonievogels en Zeldzame Soorten (handleiding Landelijk Soortonderzoek Broedvogels). SOVON, Beek-Ubbergen.
- Erhart F. 1994. Broedgevallen van de Oeverloper *Actitis hypoleucos* in Meinerswijk (Arnhem) en elders in Nederland. Limosa 67: 95-100.
- Hustings M.F.H., Reijnen M.J.S.M., Kwak R.G.M. & Opdam P.F.M. 1985. Vogel-inventarisatie (Natuurbeheer in Nederland, 3). PUDOC/Vogelbescherming, Wageningen/Zeist.

rium van twee waarnemingen in de periode 15 mei-30 juni uit de LSB-Handleiding (van Dijk & Hustings 1996), maar conform hetgeen eerder was beschreven in het Handboek Vogelinventarisatie (Hustings *et al.* 1985). Volgens de LSB-handleiding zijn zowel waarnemingen van een paar in broedbiotoop als territorium-indicerende waarnemingen voldoende om een territorium aan te nemen. Waarnemingen in de tweede helft van mei van een tweetal (lees: paar) Oeverlopers zijn in het riviereengebied, en waarschijnlijk ook elders, geen uitzondering. Dit type waarnemingen lijkt mij dan ook weinig zeggend, en zou uit de rij acceptabele waarnemingen geschrapt moeten worden. Dit is de enige manier om bestanden van mogelijke en zekere broedgevallen te vrijwaren van doortrekkers.

Rob Lensink

— Bieskamp 116, 6651 JN Druuten

Opmerking Arend van Dijk (coördinator BMP/LSB)

Bij soorten als Oeverloper, met grote kans op late voorjaarsstrekken, zomergasten of vroege najaarsstrekken, die bovendien territoriaal gedrag kunnen vertonen, is het formuleren van *harde* criteria niet eenvoudig. Met de door Rob Lensink voorgestelde criteria zullen nog meer twijfelgevallen geschild kunnen worden, maar 100% haal je niet. Met verder aanscherpen van criteria bestaat de kans dat ook *goede* gevallen sneuvelen. In het licht van Rob z'n opmerkingen behoeven de criteria van de Oeverloper in de LSB-handleiding aanpassing. Bij SOVON stellen we ons op het standpunt dat, indien nodig, we ongeveer eens in de tien jaar criteria in de broedvogelhandleidingen kritisch beschouwen en zo nodig aanpassen. De LSB- en ook BMP-handleiding valt dat omstreeks 2005 te beurt. Houdt dus voor de vergelijkbaarheid de huidige criteria uit de LSB-handleiding aan. Tellers willen we graag adviseren om Oeverlopers in de periode half mei-begin juli goed in de smiezen te houden, het gedrag te bestuderen en waarnemingen zo uitgebreid mogelijk te beschrijven (ZZ-formulier). Goed gedocumenteerde gevallen kunnen bij nieuwe inzichten achteraf opnieuw beoordeeld worden.

Zoogdieren in vogelmeetnetten in 1999

Vanaf 1994 worden zoogdieren op vrijwillige basis meegeteld tijdens het veldwerk voor BMP en PTT. Beide deelmeetnetten worden georganiseerd door de VZZ en het CBS waarbij nauw wordt samengewerkt met SOVON. Het project blijft betrouwbare gegevens op te leveren van een aantal algemene dagactieve zoogdieren. Daarbij spelen de gegevens van de zoogdieren in het BMP een cruciale rol. Immers een BMP-plot wordt per jaar 5-10 keer bezocht, bovendien op geschikte tijden van de dag. Bij de PTT-telling gaat het om een eenmalige telling die niet op de voor het waarnemen van zoogdieren meest geschikte tijd van de dag plaatsvindt. Daarbij komt dat in de winter een groot aantal soorten in dekking zit, waardoor ze slecht waarneembaar zijn. Gegevens van zoogdieren in het PTT-project worden gebruikt als een aanvulling op de gegevens in het broedvogelmeetnet.

Deelname aan het meetnet dagactieve zoogdieren levert voor de waarnemers van het BMP meer werk op dan voor de deelnemers aan het PTT-project. Dat is wellicht ook de reden dat deelname aan het BMP achterblijft bij die van het PTT. Daarom doen we een vriendelijke oproep aan alle BMP'ers die nog niet meedoen aan het zoogdiermeetnet dit alsnog te overwegen. Het vereist in de regel geen specifieke kennis en het geeft een nieuwe dimensie aan het beleven van een telgebied. Bovendien levert het waardevolle gegevens op over zoogdieren.

Resultaten

In 1999 werden in 233 van de 811 BMP-plots zoogdieren geteld. De deelname van PTT-tellers is spectaculair veel groter. Op liefst 340 van de 418 telroutes werden ook de zoogdieren geteld. Het aantal soorten dat bij BMP-inventarisaties wordt aangetroffen is ieder jaar groter dan in de PTT-telling. In totaal 30 soorten in het BMP tegen 16 in het PTT. Tijdens de nachttellingen van het BMP werden 162 vleurmuizen geteld verdeeld over 4 soorten. Ook waren er een aantal toevalstreffers van soorten met een verborgen leefwijze zoals spitsmuizen en boom- en steenmarter. Het hoogste aantal soorten werd

gevonden bij Bakkeveen in Friesland, namelijk 13. Dit telgebied scoort al jaren het hoogste aantal soorten.

Resultaten algemene soorten

Voor het berekenen van indexen wordt, net als bij broedvogels, gebruik gemaakt van het speciaal voor ecologische gegevens gemaakte analysemethode TRIM. Haas, konijn en vos nemen in het BMP in aantal af (zie tabel 1). Eekhoorn en ree blijven min of meer stabiel. Bij de achteruitgang van het konijn speelt de virusinfectie VHS mogelijk een belangrijke rol. Daarnaast steekt in sommige gebieden de myxomatose weer de kop op. In de landelijke pers verschijnen berichten dat het duinkonijn met 60% is afgenomen sinds 1994. Uit de gegevens van het BMP blijkt het landelijke beeld niet veel beter: een achteruitgang van bijna 40%. Ook de haas gaat achteruit. In bouwland en kleinschalig cultuurlandschap lijkt hij meer in aantal te zijn afgenomen dan in grasland. Het ree lijkt het in agrarisch gebied en bos beter te doen dan in de duinen. Bij de index van de eekhoorn valt de uitschieter in 1996 op: het gevolg van een extreem goed beukenootjesjaar. Doordat beukenootjes een belangrijke voedselbron vormen voor eekhoorns was de voedselconditie van de eek-

Tekening Willem van Manen

hoorns in beukenbossen dat najaar optimaal en zijn er relatief veel eekhoorns de winter van 1995/96 doorgekomen. Ook de jongenproductie in 1996 zal hierdoor groter zijn geweest. Ook bij soorten als Koolmees en Boomklever is het verband tussen een goed beukenootjesjaar en een hogere index het jaar erna bekend.

In de wintertelling nemen haas en ree in aantal toe en blijft de vos stabiel.

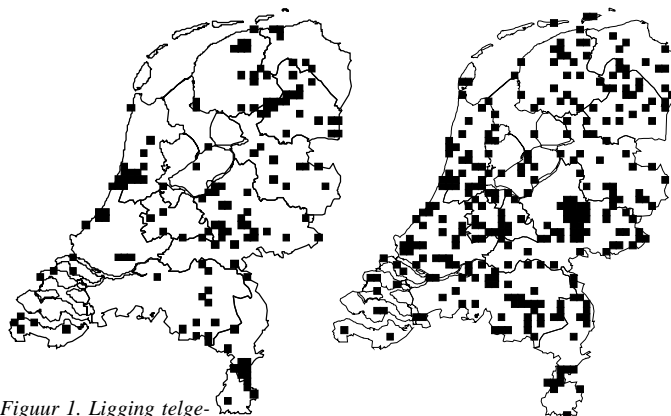
Nabeschuiving

Het aantal BMP-plots waarin zoogdieren worden geteld was in 1999 kleiner dan in 1998. Ook de verdeling van de plots over het land is niet gelijkmatig (figuur 1). We zijn vooral op zoek naar BMP-waarnemers in Zeeland, het westen van Brabant, het noorden van Limburg en op de Waddeneilanden. De deelname aan de wintertellingen is buitengewoon, zodat de trends van de algemene soorten in de voorjaarsstelling kunnen worden gespiegeld aan die in de winter. Hieruit blijkt dat de aantalsontwikkeling van konijn, ree en eekhoorn in voorjaars- en wintertelling vrijwel identiek verloopt. Van de haas en in mindere mate de vos zijn de trends van BMP en PTT niet met elkaar in overeenstemming. De oorzaak van deze tegengestelde aantalsontwikkeling is niet bekend.

Ben Daemen, Marcel Straver (CBS)
Maurice La Haye (VZZ)

Tabel 1. Indexen van dagactieve zoogdieren, BMP en PTT. Een * geeft een significante afwijking t.o.v. het basisjaar aan (1994 voor BMP; 1993 voor PTT).

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
BMP							
eekhoorn	-	100	80	176*	107	83	118
haas	-	100	91	119*	115*	101	80*
konijn	-	100	112	91	81*	62*	62*
ree	-	100	91	117	110	107	109
vos	-	100	65*	81	76*	69*	71*
PTT							
eekhoorn	100	42*	131	53	59	88	81
haas	100	57*	113	165*	160*	147*	173*
konijn	100	58*	163*	77	77	58*	40*
ree	100	66*	75*	109	109	116	132
vos	100	132	91	163	44	125	127

Figuur 1. Ligging telgebieden van het BMP-meetnet dagactieve zoogdieren 1999.

Figuur 2. Ligging telroutes van het PTT-meetnet dagactieve zoogdieren 1999.

Recente publicaties

Dutch Birding is niet alleen om te lezen, maar ook om te luisteren! Lezers van *Dutch Birding* ontvingen bij het tweede nummer van dit jaar een CD met daarop een groot scala aan verschillende kruisbekkengeluiden. Op *Introduction to vocalizations of crossbills in north-western Europe*, door Magnus S. Robb, wordt voor het eerst een poging gewaagd een groot aantal Europese roepjes van Kruisbekken te rubriceren. Magnus Robb stuitte tijdens onderzoek naar vocalisaties van Kruisbekken op minstens zes verschillende vocale typen. In het zeer omvangrijke, engelstalige artikel wordt elk type geluid van de Kruisbekken nauwkeurig beschreven. Op de CD zijn onder andere opnamen te horen van Schotse Kruisbekken, Grote Kruisbekken en Witbandkruisbekken.

Exemplaren van dit DB-nummer (inclusief de bijbehorende CD) kosten f20,- per stuk (inclusief verpakking en verzending) en kunnen besteld worden door het bedrag over te maken op girorekening 150697 ten name van Dutch Birding Association, Castricum onder vermelding van *kruisbekken-nummer*.

Bij de KNNV verscheen *100 jaar op de knieën-De geschiedenis van de plantensociologie in Nederland (ISBN 90 5011 1416)*. Samengesteld door Joop Schaminée en Ron van 't Veer.

Dit 240 pagina's tellende boekwerk is een poging vegetatiebeschrijvingen uit zakboekjes, agenda's en briefwisselingen te ontsluiten. Het eerste deel belicht de aard van de historische gegevens, deel twee de geschiedenis van de plantensociologie en haar beoefenaars en deel drie gaat in op de betekenis voor de huidige praktijk. Voor de geïnteresseerden kost het boekwerk f47,50 bij uw boekenboer.

Ook bij de KNNV een klein boekje *Paddestoelen in beeld* door Frank Bos. Dit boekje met 21 paddestoelen in kleur hoort bij de actie "vliegenzwam gezocht"; een poging om de vliegenzwam in kaart te brengen (www.knnv.nl).

Het boekje (ISBN 90 5011 1386) is voor f9,95 verkrijgbaar in de boekhandel.

Bij Eco Tourist Services/De Kei is *De Wolf* verschenen. De, niet nader genoemde, auteur baseert zich op Europees onderzoek. Naast een hoofdstuk over het voorkomen in Nederland en mogelijk herintroductie van wolven op de Veluwe, worden verspreiding in Europa, anatomie, ecologie, gedrag en prooidierkeuze besproken. Dit 160 pagina's tellende boek (ISBN 90 80 4616-1-X) is te verkrijgen door f59,95 + f7,50 verzendkosten over te maken op giro 7747178 van Eco Tourist/de Kei te Vledder, o.v.v. "de Wolf".

VOGELBOEKEN

IVV

het **Internationale
Vogelboeken
Verzendhuis**

De specialist in
vogelboeken
met meer dan
1500 titels

De Oldhorst
Zuiderzeestraatweg 415
8091 PA Wezep

tel. 0525.631139
fax 0525.633123

Tekening Willem van Manen

Oproepen en mededelingen

Stageplaatsen in Waddenzee-project

In 2001 zal er in de internationale Waddenzee voor de derde maal een integrale inventarisatie van broedvogels plaatsvinden. Deze belangrijke internationale inspanning heeft eerder in 1991 en 1996 plaatsgevonden en heeft tot hoofddoel de verspreiding van alle karakteristieke broedvogels op de kwelders, zandplaten, duinen en polders gedetailleerd in kaart te brengen. In dit project werken vrijwilligers, personeel van terreinbeherende instanties en twee medewerkers van SOVON nauw samen om er voor te zorgen dat er geen Eider, Scholekster, Blauwe Kiekendief, Zilvermeeuw, Dwergstern en Velduil aan de aandacht zal ontsnappen. Vanwege de enorme omvang van het gebied streven wij ernaar om een tweetal stagiaires op MBO of HBO-niveau van de zgn. "groene opleidingen" in het veldwerk te betrekken. De student kan rekenen op begeleiding door medewerkers van SOVON en een uitgebreide kennismaking met grootschalig karteringswerk in bijzonder fraaie natuurgebieden.

Belangstellenden kunnen zich wenden tot *Lieuwe Dijkse & Ben Koks (050-5490277)*.

Nieuwe versie van AVIS!

Hij is er: de nieuwe Windows-versie van het programma AVIS van SOVON en Staatsbosbeheer! In deze versie, die geschikt is voor Windows 3.1, 95, 98 en NT, zijn in vergelijking met versie 1 een groot aantal extra mogelijkheden opgenomen. Nieuw zijn:

- * de mogelijkheid om broedvogelkarteringen in verschillende projecten op te slaan in plaats van één grote database
- * licht gewijzigde bestandstructuur met de mogelijkheid om expliciet aan te geven welke soorten niet zijn gekarteerd
- * import van tekstbestanden (bijvoorbeeld uit een spreadsheet) met broedvogeldata
- * export van AVIS-bestanden
- * overzicht en ligging van de referentiegebieden per terreintype
- * ruim 400 foto's van referentiegebieden uit binnen- en buitenland
- * opname van referenties van de subdoeltypen van Staatsbosbeheer
- * opname van het Ornithologisch Basisregister met ecologische parameters
- * mogelijkheid om zelf ecologische vogelgroepen samen te stellen en/of soorten tijdelijk weg te laten in een analyse

* bekijken van analyseresultaten in grafieken, ook van de afzonderlijke soorten

In een speciaal voor Staatsbosbeheer ontwikkelde versie is het bovendien mogelijk om vanuit Arcview karteringen te importeren, een analyse per subdoeltype of vak/afdeling uit voeren en deze weer te exporteren naar Arcview voor geografische weergave van de analyseresultaten.

Evenals in versie 1 is Staatsbosbeheer nauw betrokken geweest bij de ontwikkeling en financiering van het programma. Het is geschreven door Stephan Hennekens, die ook onder meer het programma Turboveg heeft gemaakt. Voor mensen die hiermee bekend zijn zal vormgeving en werking van AVIS 2 bekend voorkomen. Het CBS werkte mee aan de totstandkoming van het Ornithologisch Basisregister.

Van de SOVON-homepage kan een vrijwel volledige versie van het programma worden gedownload.

Meer informatie:

www.sovon.nl/onderzoek/avis/avis2.html
of henk.sierdsema@sovon.nl

Prijswinnaars enquêtes BMP en ganzen- en zwanen

Om meer te weten te komen over demens-achter-de-teller, zijn er enige tijd geleden twee verschillende enquêtes uitgegaan. Eén bestemd voor 300 ganzen- en zwanentellers en één voor 450 willekeurig gekozen BMP'ers. Het percentage ingevulde enquêtes van de ganzen en zwanentellers bedroeg ruim 55%. Van de BMP-enquête kwam 30% ingevuld retour. Hartelijk dank aan alle inzenders! In een volgende SOVON-Nieuws volgt een verslag.

De prijswinnaars van de BMP-enquête zijn door loting getrokken en ontvangen de 'EBCC-atlas of European Breeding Birds'. De prijswinnaar van de ganzen- en zwanen-enquête ontvangt 'Goose populations of the Western Palearctic'.

De prijswinnaars van de BMP-enquête zijn: Frans Hooijmans (Den Haag), A. Schoen (Westzaan), Ben Jacobs (Leiden), Coen Looij (Hoofddorp), C.M. Mimpfen (Goingarijp), P.R. Klomp (Assen), Martijn van der Heide (Wijk bij Duurstede), G. Sanders (Bennekom), Ben Hulsebos (Losser) en J.M. Seijkers (Leende).

De prijswinnaar van de ganzen- en zwanen-enquête is: Wim Bergman (Stadskanaal).

Alle gelukkigen krijgen de prijs binnenkort thuisgestuurd.

Tekening: Bram Rijksen

Foerageergebieden van Purperreigers

In opdracht van Vogelbescherming Nederland, zal Bureau Waardenburg een overzicht gaan samenstellen van de foerageergebieden van de Purperreiger in Nederland. Het is de bedoeling om een overzicht te maken van de geografische ligging van de foerageergebieden in de broedperiode. Dit overzicht dient zo actueel mogelijk te zijn, maar informatie over foerageergebieden die in het verleden gebruikt werden, is ook bruikbaar. Het project moet uitmonden in een kaartbeeld met daaraan gekoppeld de karakteristieken van de foerageergebieden.

Aangezien er geen landelijke tellingen van foeragerende Purperreigers zijn, zijn wij genoodzaakt alle bruikbare informatie bij elkaar te sprokkelen. Dit kunnen gebiedsgerichte tellingen zijn, maar ook anecdotische informatie is van belang. Wij hopen een gedegen overzicht te kunnen maken van het foerageergebied van deze prachtige, maar bedreigde moerasvogel. Zonder de steun van vogelaars die rondlopen in het buitengebied wordt het overzicht nooit compleet. Bij deze willen wij dan ook iedereen die informatie over dit onderwerp bezit oproepen mee te werken aan dit project.

De informatie dient bij voorkeur voor 1 november 2000 bekend te zijn. Voor gegevens of nadere informatie kan er contact opgenomen worden met:

Jan van der Winden
Bureau Waardenburg,
Postbus 365, 4100 AJ Culemborg,
0345-512710, fax:0345-519849,
j.van.der.winden@buwa.nl

Districtscoördinatoren broedvogeltellingen

1. Noord-Holland-Noord

P.Y. Bergkamp
Havikshorst 12
1083 TT Amsterdam (020-6423928)

2. Friesland

R. Kleefstra
Sinnebuorren 34
8491 EH Akkrum (0566-652881)
craneland@wxs.nl

3. Groningen

Rinus Dillerop
Sappemeesterweg 26
9635 TM Noordbroek (0598-453496)
cuculus@wanadoo.nl

4. Drenthe

E. Goutbeek
Ruinerbrink 240
7812 RN Emmen (0591-619595)

5. Twente

B. van Kuik
Kemmalanden 12
7542 HN Enschede (053-4766836)
bevankuik@zonnet.nl

6. Overijssel-West

N. Noordhof
Teunisbloem 39
7721 JG Dalfsen (0529-432016)
NL.Noordhof@castel.nl

7. Flevoland

R. van Swieten
Reeënspoor 73
3892 VC Zeewolde (036-5224898)
r.swietenfl@zonnet.nl

8. Noord-Holland-Zuid

P.Y. Bergkamp
Havikshorst 12
1083 TT Amsterdam (020-6423928)

9. Zuid-Holland-Noord

R. Terlouw
Boezemsingel 58
2831 XS Gouderak (0182-374346)
Regio.veen@zuidhollandlandschap.nl

10. Utrecht

Ype Hoekstra
Overtoom 72
3813 NX Amersfoort (033-4809211)

11. Veluwe

S. Deuzeman
Van Galenstraat 16
6826 RZ Arnhem (026-3646595)
Symen.Deuzeman@sovon.nl

12. Achterhoek

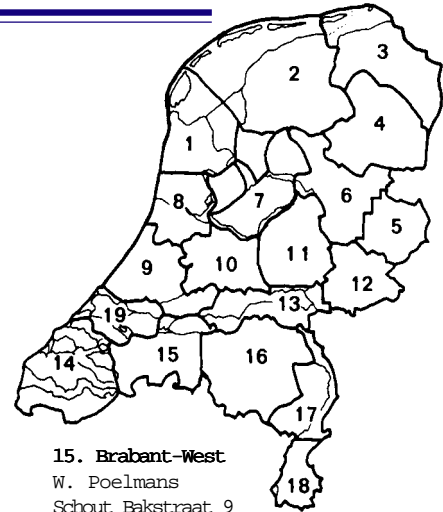
J. Schoppers
Worth Rhedenseweg 22
6991 DW Rheden (026-4955556)
Jan.Schoppers@wolmail.nl

13. Grote Rivieren

D. Zoetebier
Hommelseweg 410
6821 LW Arnhem (026-4428264)
Dirk.Zoetebier@sovon.nl

14. Zeeland

Gerwin Geertse
Reigershoutstraat 33
4364 BA Grijskerke (0118 - 591693)

15. Brabant-West

W. Poelmans
Schout Bakstraat 9
5037 MT Tilburg (013-4688568)

16. Brabant-Oost

P.J. van den Hout
Burgemeester Suijsstraat 65
5037 MC Tilburg (013-4677376)
p.j.vandenhout@wolmail.nl

18. Limburg-Zuid

J.J. Bakhuizen
Jekerstraat 10
6211 NF Maastricht (043-3257523)
j.j.bakhuizen@dlb.rws.minverw.nl

19. Zuid-Holland-Zuid

A. den Boer
Schuberdtreef 87
2992 EV Barendrecht (0180-616033)
Aad.Boer@worldonline.nl

Voor district 17. **Limburg-Noord** wordt met spoed een coördinator gezocht!

Regiocoördinatoren watervogeltellingen

ZO. Zoute Delta

C. Berrevoets
Rijksinstituut voor Kust en Zee
Postbus 8039, 4330 EA Middelburg

NH. Noord-Holland

• *Midwintertelling*
R. van Beusekom
Provincie Noord-Holland
Postbus 123, 2000 MD Haarlem
• *Ganzen- & Zwanentellingen*

F. Cottaar
Lutulistraat 42, 2037 CB Haarlem

ZH. Zuid-Holland

K. Mostert
Provincie Zuid-Holland
Postbus 90602, 2509 LP Den Haag

ZL. Zeeland

• *Midwintertelling*
G. van Zuijlen
Provincie Zeeland
Postbus 165, 4330 AD Middelburg
• *Ganzen- & Zwanentellingen*

C. Berrevoets
Weverstraat 6, 4389 TR Ritthem

FR. Friesland

• *Midwintertelling*
H. de Waard
Provincie Friesland
Postbus 20120, 8900 HM Leeuwarden
• *Ganzen- & Zwanentellingen*

S. Boersma
Lege Hearewei 42
9051 LG Stiens

GR. Groningen

F. Helmig
Auwemalaan 39, 9351 NA Leek

DR. Drenthe

• *Midwintertelling*
P. Venema
Hogestuk 52, 7943 JV Meppel
• *Ganzen- & Zwanentellingen*
H. Steendam
Ronkelskamp 21, 9468 EM Annen

FL. Flevoland

R. van Swieten
Reeënspoor 73, 3892 VC Zeewolde

OV. Overijssel

G. Gerritsen
Provincie Overijssel
Postbus 10078, 8000 GB Zwolle

GL. Gelderland

J. Schoppers (p/a Sovon)

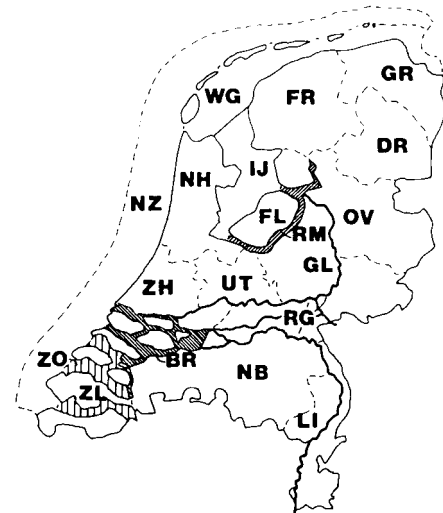
UT. Utrecht
W. Braaksma
Utrechtseweg 305/c2, 3731 GA De Bilt

NB. Noord-Brabant

• *West-Brabant*
R.-J. Buijs
Molenakkers 22, 4634 VE Woensdrecht
• *Oost-Brabant*
C. van Seggelen
Helenastraat 32, 5759 PM Helenaveen

LI. Limburg

T. Cuypers
Wilhelminalaan 26
6107 AK Stevensweert

Voor de volgende regio's geldt:
informatie over coördinatie
via SOVON, Rijksstraatweg 178
6573 DG Beek-Ubbergen.

NZ. Noordzee,
WG. Waddengebied,
IJ. IJsselmeer,
RM. Randmeren,
RG. Grote Rivieren,
BR. Beneden Rivieren Gebied.